

ЗАВ'ЯЛОВА Т.В., НЕПША О.В.

**ГЛОСАРІЙ
ТЕРМІНІВ ТА ПОНЯТЬ З КУРСУ
«ОСНОВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»**

Мелітополь – 2019

УДК 378.147.85 (038)

З 20

Зав'ялова Т.В. Глосарій термів та понять з курсу «Основи наукових досліджень» [Текст] : навч.-метод. вид. / Т.В. Зав'ялова, О.В. Непша. – Мелітополь : ТОВ Колор Принт, 2019. – 84 с. – ISBN 978-966-2489-84-2.

Рецензенти:

Сурядна Н. М. – кандидат біологічних наук, доцент, завідувача кафедрою екології та інформаційних технологій Мелітопольського інституту екології та соціальних технологій вищого навчального закладу Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна».

Сухаренко О. І. – кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри технології переробки та зберігання продукції сільського господарства Таврійського державного агротехнологічного університету.

Глосарій термінів та понять включає в себе пояснення основних термінів та понять з курсу «Основи наукових досліджень». Успішне оволодіння понятійним апаратом допоможе студентам порівняно легко включитися в професійну діяльність, переводити наукові знання в площину практичного використання. Матеріали глосарія призначаються для студентів природничо-географічного факультету спеціальностей 014.07 Середня освіта (Географія), 103 Науки про Землю (Географія) та 242 Туризм.

Глосарій також може бути використаний студентами, магістрантами, аспірантами та здобувачами, а також викладачами та науковими працівниками.

Рекомендовано до друку Вченою радою природничо-географічного факультету Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького Протокол № 11 від 10 травня 2019 року.

ISBN 978-966-2489-84-2

© Т.В. Зав'ялова

© О.В. Непша

© ТОВ Колор Принт

ПЕРЕДМОВА

В Україні наукова діяльність регламентується Законом України «Про наукову та науково-технічну діяльність», який є основою цілеспрямованої політики в забезпеченні використання досягнень вітчизняної науки і техніки для задоволення соціальних, економічних, культурних та інших потреб суспільства.

У Законі України «Про вищу освіту» передбачено, що наукова діяльність у вищих навчальних закладах є невід'ємною складовою освітньої діяльності й здійснюється з метою інтеграції наукової, навчальної і виробничої діяльності в системі вищої освіти. Вона передбачає:

- розвиток різних форм наукової співпраці, розв'язання складних наукових проблем, упровадження результатів наукових досліджень і розробок;
- безпосередню участь учасників навчального процесу в науково-дослідних роботах, що проводяться у вищому навчальному закладі.

У зв'язку з цим до навчальних планів більшості спеціальностей природничо-географічного факультету МДПУ ім. Б. Хмельницького в цикл професійної підготовки включено вивчення дисципліни «Основи наукових досліджень». Вивчення цього курсу збігається з початком роботи студентів над виконанням курсових, дипломних та магістерських робіт за обраним ними фахом і періодом активної участі молодих спеціалістів у науково-дослідній роботі кафедр.

Метою вивчення дисципліни є надання студентам необхідного обсягу знань у галузі наукових досліджень, підготовка їх до самостійного виконання наукової роботи, ознайомлення з формами звітів, методикою підготовки повідомлень, доповідей, наукових статей, курсових, дипломних та магістерських робіт.

Успішне оволодіння понятійним апаратом з курсу «Основи наукових досліджень» допоможе студентам порівняно легко включитися в професійну діяльність, переводити наукові знання в площину практичного використання.

Курс «Основи наукових досліджень» допомагає студентам розкрити можливості їх участі в науково-дослідній роботі якнайбільш активній і творчій формі одержання знань.

А

Абзац – частина тексту, позначена відступом на початку першого рядка і, як правило, не заповнена до кінця останнім рядком. Може складатися з кількох речень, що утворюють змістову єдність. Слово «абзац» вживається також у значенні абзацного відступу.

Абревіатура (від лат. *abbreviatio* – скорочую) – скорочення слова чи словосполучення, вживане в усному та писемному мовленні; складається з початкових літер чи кількох літер скорочених слів (напр., НСЖУ – Національна спілка журналістів України, НАН – Національна академія наук).

Абсолютне – те, що існує через себе, отже самостійне, безумовне за своєю суттю і безвідносно до будь-чого, незалежне, але й «досконале», «логічно завершене».

Абстрагування – прийом мислення, що передбачає відображення в людській свідомості предметів і явищ об'єктивної дійсності, мисленого відокремлення від їхніх другорядних властивостей і відносин та виділення загальної ознаки, що характеризує клас предметів.

Абсурд (від лат. *absurdus* – безглуздий) – нісенітниця, безглуздя.

Автентичний (від грец. *authentikos* – на підставі достеменних даних, достовірно) – цілком вірогідний, заснований на першоджерелах.

Автограф (від грецьк. *autos* і *grapho* – сам пишу) – власноручний рукописний текст твору певного автора або його

напис на книзі, листи тощо. Зберігаються найчастіше в архівах, бібліотеках, музеях, приватних колекціях, є предметом вивчення текстологів, редакторів, видавців.

Автореферат – наукове видання у вигляді брошури, що вміщує авторський варіант реферативного викладу проведеного ним наукового дослідження.

Авторський аркуш (*авторський лист*) — умовна одиниця вимірювання обсягу текстової та ілюстративної інформації літературного твору, що використовується у видавничій справі і є основою для обліку праці автора, укладача, рецензента та ін. Один авторський аркуш дорівнює 40 000 друкованих знаків прозового тексту (враховуючи цифри, розділові знаки, проміжки між словами), чи 40 кілобайтам комп'ютерного тексту в DOS-форматі (разом із проміжками), чи 700 віршованим рядкам, чи 3 000 см² площі ілюстративного матеріалу на сторінках видання. Обсягом авторського аркуша можна вважати 22 сторінки друкованого тексту за умови приблизно 1800 знаків на сторінку.

Адекватність – рівність, відповідність, тотожність.

Академік – академічне звання дійсних членів НАН та галузевих академій України: найвище вчене звання, яке мають особи, обрані до Академій наук.

Академія наук – провідний науковий центр (установа) у сфері певної діяльності Національна академія наук України, Академія педагогічних наук, Академія).

Академічний ступінь (Academic degree) - освітня кваліфікація, що присуджується закладом вищої освіти / вищим

навчальним закладом за результатами успішного виконання освітньої / навчальної програми вищої освіти (наприклад, ступінь бакалавра, ступінь магістра, ступінь доктора).

Акредитація (лат. *accredo* – довіряю) – процедура визнання державного статусу навчального закладу, підтвердження його здатності здійснювати підготовку фахівців на рівні державних вимог з певного напрямку (спеціальності). Метою атестації є також контроль за ефективністю освітнього процесу, захист прав громадян на здобуття освіти.

Аксиома – істинне положення, яке приймається без логічного доказу, в силу безпосередньої переконливості для визначеної групи науковців – наукової школи.

Аксиоматизація – процес побудови наукової теорії, при якому деякі твердження-аксіоми, що є певними науковими знаннями, приймаються без подальших доказів, а потім використовуються як відправні початкові положення.

Аксиоматичний метод – спосіб побудови наукової теорії, при якому деякі твердження (аксіоми) приймаються без доведень і тоді використовуються для отримання решти знань.

Аксиоматичний метод – це засіб побудови наукової теорії, при якому без доведення приймаються деякі твердження (аксіоми), а потім використовуються для доведення інших тверджень (терем) за логічними правилами.

Акт (від лат. *actus* – рух, дія) – дія, учинок; офіційний документ, запис, протокол; частина драматичного твору.

Актуальність теми – сучасність, злободенність, важливість

будь-чого на даний момент і в даній ситуації для вирішення даної проблеми.

Алгоритм – (за лат. формою імені середньоазіатського математика аль-Хорезмі *Algoritmi*) – система операцій, які здійснюються за суворо визначеними правилами, котра приводить до рішення поставленого завдання. У процесі навчання на основі алгоритму вчитель створює різні пам'ятки для учнів, схеми аналізу явищ і фактів, що вивчаються.

Альманах (від араб.: міра, час) – неперіодичний збірник досить широкого змісту, упорядкований часто за певною тематикою, жанровою чи стильовою ознакою.

Альтернатива (від. лат. – одне з двох) – одна з двох можливостей, що виключають одна одну.

Альтруїзм – етичний принцип, що полягає в безкорисливому прагненні до діяльності на благо інших в протилежність егоїзму.

Аналіз (від грец. *analysis* – розкладання, розчленування) – мислене або практичне (фізичне) розчленування цілого на окремі частини, складові елементи. Аналіз може бути **аксіологічний** (з позиції тієї чи іншої ціннісної системи), **генетичний** (аналіз генетики системи, механізмів наслідування), **дескриптивний чи описовий** (починається від структури в напрямку функцій і мети), **якісний** (аналіз системи з погляду якісних особливостей, характеристик), **кількісний** (з погляду формального підходу, кількісних характеристик), **конструктивний** (починається з мети обраної системи і проходить через функції до структури), **причинно-наслідковий** (з'ясування причин, що сприяли

виникненню конкретної ситуації, а також наслідків їх розгортання), **прогностичний** (вироблення прогнозів і шляхів їх реалізації щодо ймовірного, потенційного і бажаного майбутнього), **ретроспективний** (аналіз систем минулого та їх впливу на історію), **системний** (сукупність методів, прийомів та алгоритмів застосування системного підходу в аналітичній діяльності), **структурний** (аналіз структури системи як сукупності зв'язків між окремими частинами цієї системи, з'ясування значення окремих елементів для існування структурованого цілого), **функціональний** (з погляду виконуваних функцій) та ін.

Аналогія – міркування, в яких із подібності двох об'єктів за окремими ознаками робиться висновок про їх подібність і по інших ознаках. Використовується при висуненні гіпотез, дає поштовх до висловлювання припущень.

Анкетування – один із засобів письмового опитування значної кількості респондентів за повною схемою анкети або опитувального листа.

Анотація (від лат. *anotare* – зауваження, примітка) – коротка узагальнююча характеристика книжки або її частини, статті, рукопису тощо. Подає стисло інформацію про зміст праці, відомості про автора та читацьке призначення. Анотація може також містити витяги з рецензій або посилання на них, викладати коротку історію даного твору. Анотації подаються у видавничих проспектах, бібліографічних картках, на звороті титульної сторінки книжки або збірника. У газетах і журналах анотація є формою рецензування та популяризації твору.

Антологія (від грец. anthologia – квітник) – збірник окремих творів кількох письменників певного жанру чи літературного періоду. **Апарат книги** – додаткові тексти, що включаються в ансамбль книги поряд із основними для сприяння читачеві в користуванні книгою (довідково-допоміжний апарат) і розумінні змісту (науково- довідковий апарат). Довідково-допоміжний апарат складають зміст, анотація, предметний, іменний та інші покажчики, списки ілюстрацій, таблиці, колонтитули. Науково-довідковий апарат включає вступну статтю, передмову автора, редактора, видавця, післямову, коментарі, примітки, бібліографічні посилання, при книжкові списки літератури.

Апорія – суперечність в міркуванні, яка здається непереборною.

Апробація (від лат. approbation – схвалення, визнання) – схвалення, затвердження; обговорення наукових положень і висновків на наукових конференціях, симпозіумах, засіданнях тощо.

Аргумент – положення, що використовується для доказу істинності тези.

Аргументація (лат. argumentum – логічне доведення, argumentation – наведення аргументів) – обґрунтування будь-якого положення, судження. В науці головним аргументом виступає думка, істинність якої доведена суспільною практикою, самоочевидними аксіомами.

Архів (від лат. archivum, грец. archeion – адміністративна установа, відомство) – 1) у давнину – місце зберігання важливих

державних документів; 2) установи чи їхні структурні частини, що зберігають старі документи, закінчені справи тощо; 3) сукупність документів, що зібрані в результаті діяльності державних установ, громадських організацій, підприємств, окремих осіб тощо.

Асистент (лат. *assistantes* – присутній, помічник) – наукова-викладацька посада, на яку призначають за результатами конкурсу з числа випускників вищої школи з професійним ступенем магістра, інженера чи лікаря.

Аспект (від лат. *aspectus* – погляд, вигляд, зір) – одна зі сторін явища, перспектива, в якій воно виступає; точка зору, відповідно до якої розглядається об'єкт дослідження.

Аспектація – пошук оптимального вигляду наукової роботи.

Аспірант (лат. *aspirans / aspirantis* – той, хто до чогось прагне) – особа, яка має повну вищу освіту і освітньо-кваліфікаційний рівень магістра або спеціаліста, навчається в аспірантурі ВНЗ або наук, установи для підготовки дисертації на здобуття наук, ступеня канд. наук.

Аспірантура – в Україні 1) основна форма підготовки наук.-пед. і наук, кадрів вищої кваліфікації, створює умови для безперервної освіти і здобуття наук, ступеня канд. наук; 2) відділ ВНЗ чи наук, установи, який здійснює організацію, облік і контроль за роботою аспірантів, докторантів і здобувачів.

Атрибут (від лат. *attribuo* – надаю, постачаю, наділяю) – невід'ємна, суттєва властивість, істотна ознака предмета або явища, закономірна форма виявлення.

Б

База даних – сукупність взаємопов’язаних даних, організованих відповідно до загальних єдиних правил описування, зберігання та маніпулювання.

Бакалавр (Bachelor) – назва академічного ступеня (кваліфікації), що присуджується після завершення першого етапу (підрівня) 5-го рівня за Міжнародною стандартною класифікацією освіти, першого циклу вищої освіти та відповідає 6-му рівню Європейської рамки кваліфікацій для навчання впродовж життя. Здобуття кваліфікації (академічного ступеня) бакалавра зазвичай потребує 180–240 кредитів ЄКТС.

Бал (від франц. *balle* – м’яч, куля) – 1) цифрова оцінка успішності та поведінки учнів, студентів та ін.; 2) цифрова оцінка результатів у спортивних змаганнях; 3) одиниця виміру сили, інтенсивності або якості якого-небудь явища (землетрусу та ін.).

Бібліографічні видання – показують, що видано з питання, яке цікавить дослідника.

Бібліографічні дані, бібліографічні відомості – конкретні відомості про документ (його автора, назву, місце та рік видання, кількість сторінок, зміст та ін.), що використовуються при складанні бібліографічного опису документа та в інших формах бібліографічної характеристики.

Бібліографічний опис – інформаційна діяльність з підготовки інформації про витвори друку й письменності.

Бібліографічне посилання — це сукупність бібліографічних відомостей про цитований або згадуваний у тексті наукової чи

навчальної роботи документ.

Бібліографія (грец. *biblion* – книга і *grapho* – пишу) – галузь науково-практичної діяльності, яка полягає в підготовці і поширенні науково-систематизованої інформації про книги та інші видання з метою впливу на їх використання. Продукцією бібліографічної діяльності є бібліографічні посібники. Відповідно до функцій бібліографія поділяється на підрозділи: державна (національна), призначенням якої є облік і реєстрація всіх творів друку в країні, створення на цій основі універсальних джерел бібліографічної інформації; науково-допоміжна, рекомендаційна, галузева, краєзнавча бібліографія; видавничо-книготоргова; поточна і ретроспективна; бібліографія бібліографії.

Бібліотека (грец. *biblion* – книга і *theke* – сховище) – установа культури, що здійснює комплектування, збирання, збереження і суспільне використання творів друку, а також інших носіїв інформації (рукописів, рідкісних речей, мікрофільмів тощо).

Бесіда – метод отримання інформації на основі словесної комунікації дослідника з респондентом

Брошура – (від франц. *brochure*, від *brocher* – зшивати) – друкований твір обсягом не менше 5 і не більше 48 сторінок.

В

Валідність – 1) адекватність і дієвість методики (тесту). валідність є важливим критерієм тесту, що характеризує точність вимірювання досліджуваної властивості. Визначається кореляцією результатів тесту з іншими критеріями вимірюваної властивості; 2) визначення вірогідності вимірюваного явища, процесу, якості. Одна

із складових надійності соціологічної інформації. Під валідністю розуміють ступінь відсутності в інформації теоретичних помилок, тобто помилок, пов'язаних з хибністю вихідних теоретичних положень при розробці методики досліджень, з невідповідною числовою моделлю емпіричної системи, яка вивчається. Інформація вважається валідною, якщо дослідник вимірює саме ту властивість об'єкта, яку й потрібно було виміряти.

Вербальний (від лат. *verbalis* – слово) – усний, словесний.

Вербальна інформація – та, що повідомляється усно.

Верифікація (від. лат. *verus* – істинний і *facio* – роблю) – перевірка істинності, емпіричне підтвердження чи спростування теоретичних положень науки шляхом зіставлення їх із досліджуваними об'єктами, даними спостережень та експериментів.

Версія (від франц. *version*, з лат. – вертити, крутити, перевертати) – 1) один із кількох, відмінних один від одного, викладів або пояснень, трактувань факту, події, явища тощо; 2) різновид гіпотези.

Видання – твір друку, що має самостійне поліграфічне оформлення, встановлені вихідні дані і призначений для поширення вміщеної в ньому інформації. Видання академічне – найповніше наукове видання, що містить критично встановлений текст і його варіанти оснащені ґрунтовним коментарем і довідковим апаратом.

Види моніторингу – моніторинг середовища, моніторинг стратегії, моніторинг діяльності, моніторинг впливу.

Визначення – логічний закон, що дозволяє відрізнити, знаходити, конструювати певний об'єкт або формулювати нове значення певного знакового вираження або уточнювати значення уже існуюче, зафіксоване в мові.

Викладач – фахівець із необхідною вищою фаховою і психолого-педагогічною підготовкою, який здійснює педагогічну, навчально-виховну та організаційно-методичну роботу у професійно-технічних навчальних закладах, ВНЗ різних рівнів акредитації. Викладач – штатна посада у професійно-технічних навчальних закладах та ВНЗ.

Вимір – сукупність дій, які виконуються за допомогою засобів вимірювань із метою знаходження числового значення вимірюваної величини у прийнятих одиницях вимірювання.

Вимірювання – операція, в основі якої лежить порівняння об'єктів за певними подібними властивостями чи ознаками з використанням кількісних характеристик.

Випадкова помилка – це помилка, що при повторних вимірах однієї величини змінюється випадково.

Випускник (Graduate) – особа, яка успішно завершила навчання на певному рівні або підрівні (етапі, циклі) вищої освіти.

Висловлювання – думка, виражена розповідним реченням, яка може бути істинною або помилковою.

Висновки – положення, що виносяться дослідником на обговорення науковою спільнотою, синтез накопиченої в основній частині наукової інформації, послідовний, логічний, чіткий виклад головних результатів.

Вища освіта – 1) порівняно нове поняття. У минулому тривалий час воно ототожнювалося з навчанням в унтах, а в сучасному сенсі поширилося у сер. ХІХ ст. після формування в індустриальних державах повнорівневих систем освіти. Такі системи освіти виокремили у ній три рівні; І – початкову освіту, ІІ – середню освіту, ІІІ – вищу освіту, а також ствердили загальне уявлення про В. о. як вершинну стадію багаторічного формування працівника-професіонала; 2) (Higher / tertiary education) – формальна освіта, що надається на найвищих (5-му і 6-му) освітніх рівнях за Міжнародною стандартною класифікацією освіти в університетах, інших закладах вищої освіти / вищих навчальних закладах та відповідає 5–8-м рівням Європейської рамки кваліфікацій для навчання впродовж життя.

Випускні дані – дані, які передбачають дату подання оригіналу на видання, дату підписання видання до друку, формат.

Виробничі експерименти – вивчення процесу в реальних умовах з урахуванням впливу різних випадкових факторів виробничого середовища.

Вихідні відомості – сукупність даних, які характеризують видання і призначенні для його оформлення, бібліографічної обробки, статистичного обліку й інформування читача.

Вихідні дані – дані, які включають в себе місце випуску видання, назву видавництва, рік випуску.

Відгук (на наукову роботу) – це висновки уповноваженої особи (кількох осіб) про наукові роботи, вистави, фільми, представлені на розгляд чи до захисту.

Відзив – усна оцінка кого-, чого-небудь. Використовується також в юриспруденції як письмова відповідь на скаргу (скарги), яка (які) були викладені у позовній заяві.

Відкриття – здобуття принципово нового знання винятково важливого для науки і практики.

Відображення – загальна властивість матерії, яка полягає в тому, що за певних умов взаємодії одна матеріальна система відтворює у специфічній для неї формі певні сторони іншої системи, яка взаємодіє з нею.

Відчуття – відображення властивостей предметів об'єктивної дійсності, що впливають на органи чуття; як відображення об'єктивних властивостей речей відчуття є засобом пізнання дійсності.

Вступ – структурна частина основного тексту, яка є початковою главою. Має на меті орієнтувати читача в подальшому викладі, підготувати до засвоєння основного тексту. Оформлення педагогічного дослідження у вигляді курсової роботи, дипломного проекту і т.п. починається зі вступу, в якому розкриваються актуальність, об'єкт, предмет, проблема, мета, завдання дослідження, формулюється гіпотеза, описуються методи наукового пошуку.

Вчений – спеціаліст з конкретної області науки, який виробляє, аналізує й доводить ті чи інші закони.

Вчене звання – звання, що присвоюється науковцям залежно від виконуваної ними науково-дослідної або науково-педагогічної роботи (у вищих навчальних закладах – асистент, доцент, професор; у науково-дослідних установах – молодший науковий

співробітник, старший науковий співробітник; академічні звання – член- кореспондент, академік).

Г

Галузь інформації – це сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про відносно самостійні сфери життя і діяльності.

Генезис (від грец. genesis – походження) – процес створення та становлення будь-якого природного чи соціального явища.

Гіпотеза (від грец. hypothesis – основа, припущення) – наукове припущення щодо пояснення явища дійсності, яке потрібно довести на практиці та обґрунтувати теоретично.

Гіпотетичний метод – передбачає розробку наукової гіпотези на основі вивчення фізичної, хімічної чи будь-якої іншої суті досліджуваного явища за допомогою описаних вище способів пізнання.

Гносеологія – вчення про сутність і закономірності пізнання.

Графік (від грец. graphicos – письмовий, зображений) – 1) зображення за допомогою ліній кількісної залежності якогось процесу, явища тощо; 2) у математиці – графічні функції, тобто крива на площині, що зображує залежність функції від аргументу.

Д

Дані – відомості про факти, події, поняття, ідеї чи команди, подані у формалізованому вигляді, зручному для зберігання, обробки, пересилання та інтерпретації користувачами інформаційної системою.

Дедукція – форма достовірного умовиводу від загального положення до часткового, в якому висновок про окремі випадки множинної сукупності робиться на основі знання про загальні властивості всієї множини.

Деонтологія – розділ етики, що вивчає проблеми обов'язку, сферу обов'язкового, всі форми моральних вимог і співвідношення їх; комплекс обов'язковостей (поважати старших, турбуватися про хворих, любити рідний край та ін.).

Джерело – писемна пам'ятка, документ, на основі якого будується наукове дослідження.

Джерелознавство – одна з допоміжних історичних дисциплін, що розробляє методику вивчення і використання писемних історичних джерел.

Депонування (документа) (від лат. *deponere* – класти) – форма опублікування документа, що полягає в його зберіганні в спеціально визначеному центрі, з обов'язковим інформуванням про депонований документ в опублікованому бібліографічному посібнику, з метою надання документа або його копії споживачам інформації для використання.

Деталізувати (від франц. *detail* – подробиця) – докладно, з усіма деталями, подробицями розробляти, з'ясовувати, розповідати що-небудь.

Дефініція (від лат. *definition* - визначаю) – стисле, наукове визначення певного поняття, що містить у собі найістотніші ознаки визначуваного поняття; тлумачення слова.

Дилема (від грец. *dilemma* – подвійний засновок) – 1) логічне

судження з двома висунутими протилежними положеннями, що суперечать одне одному і виключають можливість третього; 2) необхідність вибору між двома (звичайно небажаними або важко здійсненими) можливостями.

Дипломна робота – самостійне дослідження, виконане студентом на завершальному етапі навчання в університеті. Є кваліфікаційним документом, на підставі якого Державна екзаменаційна комісія визначає рівень теоретичної підготовки випускника, його готовність до самостійної роботи за фахом, приймає рішення про присвоєння кваліфікації.

Дисертація (від лат. *dissertation* – розвідка, роздуми, дослідження) – форма наукового дослідження, що публічно захищається на засіданнях вченої спеціалізованої ради за певною спеціальністю, подана на здобуття наукового ступеня кандидата чи доктора наук. Це кваліфікаційна праця, де представлена сукупність результатів і наукових положень, висунутих здобувачем для прилюдного захисту, що свідчать про особистий внесок у науку.

Дискусія (від лат. *discussio* – розгляд, дослідження) – широке публічне обговорення певного суперечливого наукового, політичного чи іншого питання за зібранні, в розмові, засобах масової комунікації; перен. – спір, суперечка окремих осіб, співбесідників.

Діаграма (від грец. *diagramma* – малюнок, креслення) – графічне зображення, що наочно, у вигляді певних геометричних фігур показує співвідношення між різними величинами, які порівнюються.

Діалектика (від грец. *dialektike* – мистецтво вести бесіду) – вчення про найбільш загальні закони розвитку природи, суспільства і пізнання; заснований на цьому вченні універсальний метод мислення і діяльності.

Довідково-інформаційний фонд – це сукупність упорядкованих первинних документів і довідково-пошукового апарату, призначених для задоволення інформаційних потреб.

Довідково-пошуковий апарат – це сукупність упорядкованих вторинних документів, створюваних для пошуку першоджерел.

Додатки – включення таблиць, формул, схем, якщо вони суттєво полегшують розуміння роботи.

Доказ – обґрунтування (встановлення) істинності будь-якого твердження за допомогою інших тверджень, істинність яких доведена.

Докторант – особа, яка має наук, ступінь кандидата наук і навчається в докторантурі ВНЗ або наук, установи для підготовки дисертації на здобуття наук, ступеня доктора наук. Діяльність докторанта регламентується законами України «Про освіту» (1991), «Про наукову і науково-технічну діяльність» (1991), «Про вищу освіту» (2002), постановами КМ України: «Про затвердження Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів» (1999), «Питання стипендіального забезпечення» (2004), «Про документи про освіту та вчені звання» (1997) тощо.

Докторантура – система підготовки наукових працівників вищої кваліфікації – докторів наук.

Доктор наук – вчена ступінь, присуджується особам, які

захистили докторську дисертацію в певній науковій галузі.

Доктор філософії – це освітній і водночас перший науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Особа має право здобувати ступінь **доктора філософії** під час навчання в аспірантурі (ад'юнктурі).

Доктрина – вчення, наукова теорія, керівний теоретичний принцип.

Документ – матеріальний об'єкт, що містить фіксовану інформацію для її збереження і використання.

Доповідь – публічне повідомлення на визначену тему, яке містить аналітичні матеріали вивчення тої чи іншої теми, яке потребує поглибленого розуміння її доповідачем і вміння користуватися різноманітними джерелами, аналізувати емпіричний матеріал і дані наукових досліджень. Доповідь сприяє формуванню у доповідача навичок дослідницької роботи, розширює діапазон його пізнавальних інтересів. При оцінці доповіді учителю/викладачу необхідно звертати увагу на володіння матеріалом, його зміст, культуру мовлення доповідача і оформлення самої доповіді. *Компоненти змісту доповіді:* мета доповіді; план повідомлення, систематизація висхідних даних, висновки та узагальнення.

Дослід – частина експерименту, виконана при певному значенні одного або декількох факторів.

Дослідження – це процес дослідження певного об'єкта (предмета або явища) за допомогою наукових методів, яке має на меті встановлення закономірностей його виникнення, розвитку і

перетворення в інтересах раціонального використання у практичній діяльності людей.

Достовірність – це достатня правильність, доказ того, що названий результат (закон, сукупність фактів) є істинним, правильним.

Доцент (від лат. *docens* – той, хто навчає) – вчене звання і посада викладачів вищих навчальних закладів, присвоюється здебільшого кандидатам наук (існують деякі винятки, зазначені у положенні про), які мають друковані наукові праці (чи винаходи) і певний стаж викладацької роботи.

Е

Евристика – наука, що вивчає способи наукового пошуку і здійснення наукових відкриттів.

Експеримент – (лат. *experimentum* – проба, дослід) – метод наукового пізнання, що передбачає цілеспрямований процес отримання об'єктивних наукових даних щодо сутності, динаміки, особливостей існування та розвитку досліджуваних явищ і процесів.

Експеримент активний – під час виконання якого дослідник може, за своїм бажання, змінити рівень факторів і активно втручатись у процес дослідження.

Експеримент багатфакторний – під час якого на об'єкт дослідження одночасно діють декілька змінних факторів.

Експеримент однофакторний – під час якого визначається вплив на об'єкт дослідження тільки одного змінного фактора.

Експеримент пасивний – експеримент яким не можливо

керувати, його умови проведення змінюються без участі дослідника.

Емпіризм – напрям у філософії, який єдиним джерелом пізнання вважає чуттєве сприймання і досвід.

Емпіричний метод – метод дослідження при якому здійснюється процес накопичення фактів.

Емпіричний рівень дослідження – *спостереження і дослідження* конкретних явищ, *експеримент*, а також *узагальнення, класифікація* та *опис* результатів дослідження і експерименту, впровадження їх у практичну діяльність людей.

Енциклопедія (грец. *esyclopedia* – коло знань) – науково-довідкове видання, яке об'єднує в алфавітному або систематичному порядку найістотнішу інформацію з усіх (універсальна енциклопедія) або окремих (галузева) галузей знань.

Ерудиція (від лат. *erudicio* – ученість, освіченість) – глибокі знання у певній галузі знань чи в багатьох галузях; обізнаність.

Есе (від франц. *essai* – спроба) – жанр художньо-публіцистичної, науково-популяризаторської творчості, характерний вільним, не обов'язково вичерпним, але виразно індивідуальним трактуванням теми.

Еталон (від франц. *etalon* – кілок, паличка для вимірювання) –

Етапи роботи – покрокове виконання написання роботи.

3

Задача наукова – дослідницьке завдання, що вирішується шляхом встановлення невідомих раніше закономірностей, особливостей чи явищ.

Задача ідентифікації (опису) – математичний опис

призначених зв'язків між вхідними, змінними і вихідними характеристиками процесів.

Закон – філософська категорія, що відображає істотні, загальні, необхідні, стійкі, повторювані відношення залежності між предметами і явищами об'єктивної дійсності, що впливають з їхньої сутності.

Засоби науки – методи мислення, емпіричного дослідження, а також технічні засоби.

Збірник – це видання, яке складається із окремих робіт різних авторів, присвячених одному напрямку, але з різних його галузей.

Збірник – видання, яке охоплює ряд творів одного (авторський) або кількох (колективний збірник) авторів. Виділяють альманах, антологію, хрестоматію.

Знання – це перевірений практикою результат пізнання дійсності, адекватне її відбиття у свідомості людини.

Зміст – все те, що можна сприйняти; або сприйняти і осмислити; або сприйняти, осмислити і оцінити.

Зміст поняття – сукупність ознак, які об'єднані в цьому понятті.

З'їзд – є найбільш високою і представницькою формою спілкування, носить національний або міжнародний характер.

I

Ідеал (від франц. *ideal*) – взірець досконалості будь-чого в будь-якій сфері, що виробляється мисленням людини у відповідних суспільних умовах.

Ідеалізація – конструювання об'єктів, яких немає в дійсності

або які практично не здійснились, наділення об'єктів властивостями, які відповідають ідеалу.

Ідентичність (від лат. *identicus* – однаковий, тотожний) – тотожність, рівнозначність предметів або понять.

Ідея – це продукт людського мислення, форма духовно-пізнавального відображення дійсності, спрямована на її перетворення. В ній відображається не лише об'єкт вивчення, але й усвідомлюється мета та її практичне втілення. Оволодіваючи масами людей, ідея здатна ставати великою перетворюючою матеріальною силою.

Ідея наукова – інтуїтивне пояснення явища без проміжкової аргументації, без усвідомлення всієї сукупності зв'язків, на основі яких робиться висновок.

Ієрархія (від грец. *hieros* – священний і влада) – розташування частин або елементів цілого в послідовності від вищого до нижчого.

Ілюзія (від лат. *illisio* – жарт, висміяння, іронія, обман) – 1) хибне уявлення про щось; викривлене сприйняття дійсності; 2) перен. нездійсненна мрія, надія.

Ілюстрація – пояснення словесної інформації наглядними прикладами(зображеннями).

Імплікаційна шкала – шкала виміру та оцінки отриманих даних, які градуються за кількістю або інтенсивністю ознак.

Імпліцитно – заплутано, сплутано, опосередковано (міститься в даному міркуванні).

Індекс (від лат. *index* – покажчик, список, перелік, каталог)

– 1) список, покажчик, перелік чогось; 2) цифровий показник послідовних змін якогось економічного явища; 3) система умовних позначень (буквенних, цифрових), напр., бібліотечно-бібліографічний, поштовий тощо.

Індукція – метод дослідження та спосіб міркування, при яких загальний висновок будується на основі часткових посилянь.

Інженерія – галузь діяльності, що здійснює моделювання, діагностику, проектування, конструювання, регулювання систем різної природи та управління ними.

Інновації — (від англ. – нововведення) – запровадження нових форм організації праці й управління, що охоплює не тільки окреме підприємство, а й їхню сукупність.

Інтелект (від лат. intellectus – пізнання, розуміння) – спосіб мислення, раціонального пізнання (на відміну від емоційних здібностей, як от: воля, інтуїція, уява тощо).

Інтелектуальна власність – система відносин, що виникають з приводу привласнення ідеальних об'єктів, виражених в об'єктивованих інтелектуальних продуктах, втілених у науково-технічних, літературних та мистецьких творах; сукупність виключних прав особистого немайнового і майнового характеру на результати творчої інтелектуальної діяльності; санкціоновані суспільством та державою поведінкові відносини щодо результатів інтелектуальної діяльності у науково-технічній, літературній та мистецькій сферах.

Інтервал (від лат. intervallum – проміжок (часу), відстань) – перерва, проміжок, пауза, відстань.

Інтерпретація (від лат. *interpretation* – тлумачення, пояснення) – 1) сукупність значень (смислів), що надаються тим або іншим елементам (висловлюванням, символам, формулам і т.д.), певній теорії – найчастіше це значення використовується в математиці, логіці, теорії пізнання, методології науки.

Інтуїція – спроможність безпосереднього розуміння істини. Результати інтуїтивного пізнання з часом логічно доводяться і перевіряються практично.

Інформативний реферат – короткий письмовий виклад однієї наукової праці, що стиснуто висвітлює її зміст.

Інформатика – наукова дисципліна, що вивчає структуру і загальні властивості наукової інформації, а також закономірності всіх процесів наукової комунікації.

Інформаційне забезпечення – процес задоволення потреб конкретних користувачів в інформації, заснований на використанні спеціальних методів і засобів її одержання, обробки, нагромадження і видачі.

Інформаційний продукт – сукупність уніфікованих інформацій та послуг поданих в стандартизованому вигляді.

Інформаційний ринок – це система економічних, організаційних і правових відносин щодо продажу і купівлі інформаційних ресурсів.

Інформація – дані, які являються для людини новими.

Істина – вірне, адекватне відображення предметів і явищ дійсності, відтворення їх так, як вони існують поза межами нашої свідомості. Істина об'єктивна за змістом, але суб'єктивна за формою,

як результат діяльності людського мислення.

Істина абсолютна – знання, які тотожні своєму предмету і які не спростовуються подальшим розвитком пізнання та практики.

Істина відносна – знання, яке в принципі правильно, але не повно відображає дійсність.

Істина об'єктивна – знання про дійсність, які не залежать від людини.

Історичний метод – дає змогу дослідити виникнення, формування і розвиток процесів і подій у хронологічній послідовності з метою виявлення внутрішніх і зовнішніх зв'язків, закономірностей і суперечностей.

Інтелектуальна власність – 1) система відносин, що виникають з приводу привласнення ідеальних об'єктів, виражених в об'єктивованих інтелектуальних продуктах, втілених у науково-технічних, літературних та мистецьких творах; сукупність виключних прав особистого немайнового і майнового характеру на результати творчої інтелектуальної діяльності; санкціоновані суспільством та державою поведінкові відносини щодо результатів інтелектуальної діяльності у науково-технічній, літературній та мистецькій сферах; 2) основний штатний склад працівників установ, підприємств, професійних і суспільних організацій, усіх галузей економіки.

К

Кандидатська дисертація – кваліфікаційна наукова робота, яка містить: 1) нові науково обґрунтовані результати, що в

сукупності вирішують конкретне наукове завдання, яке має суттєве значення для конкретного спрямування окремої галузі науки; 2) нові науково обґрунтовані теоретичні або експериментальні результати, які в сукупності є суттєвими для розвитку конкретного напрямку окремої галузі науки.

Кандидат наук – перший науковий ступінь в Україні та деяких інших країнах, що присуджується особам із вищою освітою, які склали кандидатські іспити і захистили кандидатську дисертацію.

Кандидатський мінімум – іспити, що складають аспіранти і здобувачі наукового ступеня кандидата наук, які готуються до захисту кандидатської дисертації.

Каталог (грец. katalogos – список) – систематичний перелік книг, картин, музейних експонатів та інших предметів, складений для полегшення їх розшуку. Розрізняють каталоги: алфавітний, генеральний (центральный), службовий, спеціальний, предметний, систематичний, читацький. Зведені каталоги охоплюють фонди кількох бібліотек з метою кооперування зусиль у комплектуванні фондів та оперативного обслуговування читачів.

Каталог алфавітний – система карток з описом видання, розташованих в порядку алфавіту за прізвищем авторів та назвами публікації, незалежно від їхнього змісту.

Каталог бібліотечний – покажчик друкованих видань, які є в бібліотеці.

Каталог предметний – містить дані про наявну літературу з певного предмета та інформацію про її згруповані за предметними

рубриками, які теж розташовані в алфавітному порядку.

Категорія – форма логічного мислення, в якій розкриваються внутрішні, суттєві сторони і відносини досліджуваних предметів. Категорії пов'язані з вирішенням основного питання філософії: відношення мислення та буття. Основні категорії: матерія, свідомість, рух, простір і час, якість і кількість, зміст і форма тощо.

Кар'єра – успішне просування в галузі суспільної, службової, наукової та іншої діяльності як по вертикалі, так і по горизонталі в межах своєї професії; 2) успішне просування у громадській, службовій, науковій та іншій діяльності.

Кафедра (грец. каб'єбра – сидіння, стілець) – у стародавніх Греції та Римі – місце для виступів риторів, філософів. В українських ВНЗ III і IV рівнів акредитації кафедра – базовий структурний підрозділ ВНЗ (його філій, інститутів, факультетів), що провадить навчально-виховну і метод, діяльність з однієї або кількох споріднених спеціальностей, спеціалізацій чи навчальних дисциплін і здійснює наукову, науково-дослідну та науково-технічну діяльність за певним напрямом. Кафедра створюється рішенням вченої ради ВНЗ за умови, якщо до її складу входять не менше п'яти науково-педагогічних працівників, для яких кафедра є основним місцем роботи, і не менше трьох з яких мають наук, ступінь або вчене звання.

Класифікація – система співвідпорядкованих понять (класів, об'єктів) будь-якої галузі знання чи діяльності людини, як засіб для встановлення зв'язків між цими поняттями чи класами об'єктів.

Кліше (від франц. cliché, бук. відбиток) – 1) ілюстраційна

друкована форма; 2) шаблонна фраза, мовний штамп.

Книжки – багатосторінкові неперіодичні видання обсягом понад 48 сторінок.

Колоквіум – це форма колективних зустрічей, де, як правило, обмін думками вчених різних напрямів, тобто це форма невимушеної дискусії, але де є офіційні доповідачі.

Комплекс (від лат. *complexus* – зв'язок) – сукупність зв'язків предметів, дій, явищ або особливостей, що складають одне ціле.

Компіляція (лат. *compilatio* – крадіжка, грабіж) – неоригінальний, несамостійний твір (літературний чи науковий), запозичення чужих праць. Такий характер мають передусім науково-популярні твори, деякі види коментарів, словників тощо.

Компетенції – відчужена від суб'єкта, наперед задана соціальна норма (вимога) до освітньої підготовки учня, необхідна для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері, тобто соціально закріплений результат.

Комплексний підхід – створює можливість досліджувати ринкову ситуацію як об'єкт, що має різні прояви.

Комунікація (від лат. *communicatio* – зв'язок, повідомлення) – 1) спілкування, що ґрунтується на взаєморозумінні; повідомлення, інформація від однієї людини до іншої або кількох інших; 2) масова комунікація – процес поширення інформації за допомогою технічних засобів.

Конгрес (нім. *kongress* від лат. *congressus* – зустріч, збори) – 1) з'їзд, нарада, що має здебільшого міжнародне значення; 2) у деяких країнах найвищий законодавчий орган (парламент); 3) назва

окремих політичних партій у деяких країнах.

Контракт (лат. *contractus* – угода) – договір, угода про взаємні обов'язки сторін. Вирізняються такі види: контракт на поставку продукції; контракт про виконання робіт та надання послуг; контракт за результатами творчої діяльності; контракт трудовий – особливий вид трудового договору, що укладається з окремими категоріями працівників у письмовій формі.

Конкретизація – вивчення предметів або явищ у всій якісній різнобічності реального існування, при цьому досліджується стан об'єктів у зв'язку з певними умовами їхнього існування й історичного розвитку.

Конкретизувати (від франц. *concretiser* лат. *concretus* – згущений) – робити більш наочним, уточнювати.

Конспект (від лат. *conspectus* – огляд) – короткий письмовий виклад змісту книги, статті, промови, лекції тощо.

Конструктивний (від франц. *constructif*) – той, що стосується певної конструкції; необхідний для створення певної будови; засадничий, творчий.

Консультація (від лат. *consultatio* – звертання за порадою, прошу поради) – 1) порада, пояснення, настанова спеціаліста; 2) форма навчання, коли викладач проводить бесіду з учнями чи студентами, щоб розширити і поглибити їхні знання; 3) нарада фахівців з якого-небудь питання; 4) установа, що організує надання порад спеціалістами із певних питань (напр., консультація юридична, психологічна і т.ін.).

Контекст (від лат. *contextus* – тісний зв'язок, з'єднання) – 1)

уривок тексту, що має закінчену думку, необхідний для визначення сенсу певного слова або фрази, які входять до його складу; 2) перен. у контексті – з урахуванням чого-небудь.

Конференція (від лат. *conferentia*, *confero* – збираю в одне місце) – збори, нарада представників наукових, державних, освітніх та інших організацій, партій, держав тощо.

Конформізм (від лат. *conformis* – подібний, відповідний) – 1) пристосуванство, пасивне сприйняття норм і правил, панівних думок тощо, некритичне ставлення до загальників, тенденцій, авторитетів; 2) учення англіканської церкви.

Концепція – система поглядів на будь-що, головна думка при визначенні мети та завдань дослідження шляхів його проведення. Проведений задум, конструктивний принцип різних видів діяльності.

Координація (від лат. – з, разом і розташування в порядку) – узгодження, зв'язок, приведення у певну відповідність окремих елементів.

Копірайт (від англ. *copyright* – букв. право відтворення) – 1) знак охорони, застереження авторського права; 2) право автора якогось твору на авторське ім'я, право на його використання; авторське право.

Корекція (від лат *correction* – виправлення, поліпшення) – виправлення, поліпшення чогось (наприклад тексту).

Креативність – творчість як вид діяльності; спрямованість на творення позитивного в умовах вільного вибору і творчої свободи.

Критерій (від грец. *kriterion* – ознака) – ознака істинності, на

підставі якої дається оцінка, пізнання, керування, оптимізація і т.д.

Критик (від грец. Kritikos) – 1) письменник, фахом якого є критика творів літератури і мистецтва; 2) особа, яка аналізує та оцінює дію, поведінку тощо інших людей.

Критика (від грец. kritike – здатність розрізняти) – 1) обговорення, аналіз із метою оцінити і виявити вади певного предмета чи явища; 2) негативна думка про щось; 3) аналіз та оцінка творів літератури та мистецтва.

Культура організації (корпоративна, організаційна, управлінська) – це спільні цінності, соціальні норми, настанови поведінки, що виробляються суспільством, підприємством, групою людей, що зобов'язують індивіда поводитися так, а не інакше без видимого примусу.

Курсив (від нім. kursiv – скоропис) – похилий друкарський шрифт, подібний до рукописних літер; використовується для виділення частини тексту.

Курсова робота – робота студента, виконана як підсумок навчання на певному курсі. Сприяє розвитку ініціативи і самостійності, передбачає систематизацію, закріплення та розширення теоретичних знань студента, оволодіння навичками самостійної, теоретичної, експериментальної роботи, роботи з комп'ютерною технікою, користування літературними джерелами тощо.

Л

Лабораторний експеримент – це дослідження в штучному середовищі, для чого об'єкт дослідження переноситься зі свого

природного середовища в обстановку, що дає змогу досягти вищого ступеня точності в спостереженні за його поведінкою.

Лекція (лат. *lectio* – читання) – одна з провідних форм навчального процесу і одночасно метод навчання і виховання у вищій школі. Сутність лекції – послідовний, логічний, переважно монологічний виклад навчального матеріалу із певної дисципліни. Зародилася у V–IV ст. до н. е. в античній Греції в академії Платона та ліцеї Арістотеля: лекція-бесіда була там основним методом викладання. З появою в світі перших ун-тів (XII–XIII ст.) лекція стала в них провідною формою роботи. У середньовіччя лекція поступилася в університетах ін. формам роботи, зокрема читанню джерел з наступним коментуванням. Лекційні методи навчання набули поширення в XIX–XX ст. в університетах України. Лише на короткий термін у 1930-ті роки була спроба відмовитися у вищій школі СРСР від лекцій, які замінили бригадно-лабораторним методом викладання. Але вже з 1932 р. лекція знову відіграє провідну роль у навчальному процесі у ВНЗ.

Лідер – людина, яка схильна до активності та виявляє її у межах фіксованої програми або діяльності у процесі перепрограмування і реалізації скоригованої програми, проекту тощо. Лідер індивідуалізує активний вплив на досягнення значущих цілей за принципом «роби, як я», або виявляє активність у залученні партнерів до реалізації ідеї, програми, проекту тощо і в їхній співорганізації.

Логіка (від грец. *logike* – слово, поняття, розум, роздумування) – 1) наука про закони та форми мислення; 2) хід

міркувань, побудова висновків; 3) внутрішня закономірність, зумовленість, (напр., логіка розвитку подій).

М

Магістр – 1) у Стародавньому Римі посадова особа; пізніше в Європі – голова деяких світських і церковних установ; у деяких країнах учений ступінь, середній між бакалавром і доктором наук. Присуджується особам, які закінчили університет або прирівняний до нього навчальний заклад, пройшли додатковий курс навчання (1–2 роки), склали спеціальні екзамени й захистили магістерську дисертацію; 2) назва академічного ступеня (кваліфікації), що присуджується після завершення другого етапу (підрівня) 5-го рівня за Міжнародною стандартною класифікацією освіти або другого циклу вищої освіти в болонській класифікації. Зазвичай реалізація магістерської освітньої/навчальної програми вимагає попередньої освіти на бакалаврському підрівні, циклі (у цьому разі потребує 60–120 кредитів ЄКТС). У певних випадках можлива інтегрована магістерська підготовка в межах двох етапів (підрівнів, циклів) на базі повної (завершеної) середньої освіти (сумарно 300–360 кредитів ЄКТС).

Магістрант (від лат. *magistrandus* – навчаю) – особа, що склала екзамен на звання магістра, але ще не захистила дисертації.

Магістерська робота – самостійне дослідження, виконане студентом на завершальному етапі навчання в університеті. Є кваліфікаційним документом, на підставі якого Державна екзаменаційна комісія визначає рівень теоретичної підготовки випускника, його готовність до самостійної роботи за фахом,

приймає рішення про присвоєння кваліфікації.

Менеджер освіти – професійний керівник освіти, який пройшов спеціальну підготовку з проблем управління.

Менеджмент – 1) це управління будь-яким соціальним об'єктом, володіння мистецтвом керувати, високий професіоналізм. У міжнародній практиці менеджмент – синонім управління соціально-економічними процесами в умовах організації; 2) (від англ. – управління) – багатозначний термін, який означає: 1) соціальний та економічний інституту, що впливає на підприємницьку діяльність, спосіб життя і сферу політики сучасного західного суспільства; 2) сукупність осіб, зайнятих управлінською працею у сфері приватного і суспільного бізнесу; 3) наукову дисципліну, що вивчає техніко-організаційні та соціальні аспекти управління суспільним виробництвом.

Мета наукового дослідження – це всебічне та достовірне вивчення об'єкта, процесу або явища, їх структури, зв'язків та співвідношення на основі наукових принципів і методів пізнання, а також отримання і впровадження корисних результатів.

Метод (від грец. *methodos* – спосіб пізнання) – спосіб досягнення мети, сукупність прийомів та операцій теоретичного, практичного освоєння дійсності, спосіб певним чином організованої людської діяльності. Методи можуть бути: аналогій, гіпотетичний, закономірності, ідеалізації, індукції і дедукції, виключень, класифікації, контрольних запитань, моделювання, «мозкової атаки», нормативний, відбору, парадоксу, проб, ранжування, синтезу, систематизації, спрощення, фокусування,

формалізації, екстраполяції, емпатії тощо.

Метод аналогії – висновок про предмет або явище, якого доходять на підставі його подібності з іншими, уже відомими.

Метод дослідження – засіб досягнення мети, пізнання явищ дійсності в їх взаємозв'язку і розвитку. Спосіб відтворення досліджуваного об'єкту або предмету.

Метод ідеалізації – мислене конструювання об'єктів, яких немає в дійсності, або які практично нездійсненні.

Метод наукового пізнання – спосіб пізнання, дослідження явищ природи і суспільного життя. Це також сукупність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих вирішенню конкретного завдання.

Метод статистичного моделювання – це числовий метод розв'язування математичних задач за допомогою моделювання випадкових величин.

Методика – це фіксована сукупність прийомів практичної діяльності, що призводить до заздалегідь визначеного результату.

Методика експерименту – сукупність методів і прийомів, за допомогою яких буде виконане завдання дослідження.

Методологія (від грец. *methodos* – спосіб пізнання і *logos* – вчення) – вчення про способи організації і побудови теоретичної і практичної діяльності людини.

Методологія наукового пізнання – учення про принципи, форми й способи науково-дослідницької діяльності.

Мислення – це опосередковане й узагальнене відображення в мозку людини суттєвих властивостей, причинних відношень і

закономірних зв'язків між об'єктами або явищами.

Модель – це представлення реального об'єкта, системи або поняття у вигляді, що відрізняється від його реального стану існування.

Модель аналогова – це пристрій, в якому відбуваються фізичні явища, що мають однаковий з реальним об'єктом математичний опис, але різну фізичну природу.

Модель фізична – це зменшена (або збільшена) і спрощена копія реального об'єкта, виконана в заданому масштабі.

Моделювання (від франц. *modeler* – ліпити, формувати) – метод пізнання явищ і процесів, що ґрунтується на заміні, теоретичній або експериментальній, об'єкта досліджень (оригіналу) подібним до нього (моделлю).

Моніторинг (від англ. *monitoring* – спостереження) – спостереження, оцінка і прогноз системи або її навколишнього середовища.

Монографія – виклад результатів усебічного вивчення однієї проблеми або теми, які належать одному авторові або невеликій групі авторів.

Монтаж (від франц. *montage*, бук. – підйом, підіймання) – 1) добір і з'єднання частин (елементів) в одне ціле; 2) у кіно, на телебаченні – добір і з'єднання окремих сцен та епізодів фільму, передачі в необхідній послідовності.

Н

Навчальна література – це підручники, навчальні посібники,

навчально-методична література.

Навчальне видання – неперіодичне видання, що містить систематизовані відомості наукового і прикладного характеру, у формі, зручній для викладання і вивчення.

Нарада – це форма колективних контактів вчених і фахівців одного наукового спрямування.

Наука – система знань об'єктивних законів природи, суспільства і мислення, які отримуються і перетворюються в безпосередню продуктивну силу суспільства в результаті спеціальної діяльності людей.

Наукова діяльність – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на отримання і виконання нових знань.

Наукова доповідь – документ, що містить виклад результатів опублікованої науково-дослідницької роботи.

Наукова і науково-технічна експертиза – діяльність, метою якої є дослідження, перевірка, аналіз науково-технічного рівня об'єкта експертизи і підготовка обґрунтування висновків для прийняття рішень щодо таких об'єктів.

Наукова ідея – форма відображення у мисленні нового розуміння об'єктивної реальності.

Наукова інформація – це одне із загальних понять науки, що означає певні відомості, сукупність якихось даних, знань тощо.

Наукова картина світу (НКС) — це сукупність загальних уявлень про структуру того чи іншого фрагмента об'єктивної реальності, що визначається даною наукою і лежить в основі теоретичної діяльності в даній науці.

Наукова концепція — це форма тлумачення основної ідеї теорії, система поглядів на певне явище, спосіб його розуміння й тлумачення.

Наукова новизна – наукові результати, що оцінюються за такими критеріями, як: вперше отримано, удосконалено, здобуло подальший розвиток.

Наукова проблема – конкретне питання, що виникає, коли наявних знань не достатньо для вирішення конкретного завдання, і спосіб, за допомогою якого можна здобути відомі знання, невідомий.

Наукова робота – дослідження з метою одержання наукового результату.

Наукова стаття – є одним із видів публікацій, в якій подаються проміжні або кінцеві результати, висвітлюються конкретні окремі питання за темою дослідження, фіксується науковий пріоритет автора, робить її матеріал надбанням фахівців.

Наукова тема – задача наукового характеру, яка потребує проведення наукового дослідження.

Наукова теорія – система абстрагованих понять та тверджень, що являє собою ідеальне відображення дійсності.

Наукова школа – неформальна творча співдружність в межах будь-якого наукового напрямку висококваліфікованих дослідників, об'єднаних спільністю підходів.

Наукове дослідження – цілеспрямоване вивчення явищ і процесів, аналіз впливу на їх різноманітні фактори, а також вивчення взаємодії між явищами з метою отримання переконливо доведених і

корисних для науки і практики рішень з максимальним ефектом.

Наукове пізнання – це самостійна, цілеспрямована діяльність, яка складається з таких компонентів: пізнавальної діяльності спеціально підготовлених груп людей, які досягли певного рівня знань, навичок, розуміння; об'єктів пізнання; предмета пізнання; особливих методів та засобів пізнання; сформованих логічних форм пізнання та мовних засобів; результатів пізнання, що виражаються в законах, теоріях, наукових гіпотезах; цілей, що спрямовані на досягнення істинного пізнання.

Наукове передбачення – прогноз, завбачення, провіщення певних явищ, за якими здійснюється спостереження, і базується на узагальненні теоретичних і експериментальних даних і обліку об'єктивних закономірностей розвитку цих явищ.

Науковий апарат – це основні положення, котрі визначають спрямованість, логіку та умови підготовки і проведення дослідження.

Науковий документ – носій, на якому зафіксовані наукові дані або науково-технічна інформація з обов'язковим посиланням на те, де, ким і коли він був створений.

Науковий напрям – сфера наукових досліджень наукового колективу, спрямованих на вирішення значних завдань у певній галузі наук.

Науковий огляд – це текст, який містить синтезовану інформацію певного характеру з якогось питання або низки питань, вибрану з певної кількості спеціально відібраних для цієї мети первинних документів.

Науковий працівник – вчений, який за основним місцем роботи та відповідно до трудового договору (контракту) професійно займається науковою, науково-технічною, науково-організаційною або науково-педагогічною діяльністю та має відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання, підтверджену результатами атестації.

Науковий результат – нове знання, одержане в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень та зафіксоване на носіях наукової інформації у формі звіту, наукової праці, наукової доповіді, наукового повідомлення про науково-дослідну роботу, монографічного дослідження, наукового відкриття тощо.

Науковий реферат – короткий усний або письмовий виклад наукової теми (питання), складений на підставі проведеного наукового дослідження, огляду одного або кількох літературних джерел.

Науковий факт (від. лат. *factum* – зроблене) – складова наукового знання, що відображає об'єктивні властивості речей і процесів, на основі яких визначаються закономірності явищ, вибудовують теорії, формулюють закони.

Науково-дослідний процес – організований комплекс дій, спрямований на одержання нових знань, що розкривають суть процесів і явищ у природі та суспільстві, з метою використання їх у практичній діяльності людей.

Науково-організаційна діяльність – діяльність, що спрямована на методичне, організаційне забезпечення та

координацію наукової, науково-технічної та науково-педагогічної діяльності.

Науково-педагогічна діяльність – педагогічна діяльність у вищих навчальних закладах та закладах післядипломної освіти III–IV рівня акредитації, пов’язана з науковою та (або) науково-технічною діяльністю.

Науково-педагогічний працівник – вчений, який за основним місцем роботи займається професійно педагогічною та науковою або науково-технічною діяльністю у вищих навчальних закладах та закладах післядипломної освіти III–IV рівня акредитації.

Науково-прикладний результат – нове конструктивне чи технологічне рішення, експериментальний зразок, закінчене випробування, розробка, яка впроваджена або може бути впроваджена у суспільну практику. Науково-прикладний результат може бути у формі звіту, ескізного проекту, конструкторської або технологічної документації на науково-технічну продукцію, натурального зразка тощо.

Науково-технічна діяльність – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань у всіх галузях техніки і технологій. Її основними формами (видами) є науково-дослідні, дослідно-конструкторські, проектно-конструкторські, технологічні, пошукові та проектно-пошукові роботи, виготовлення дослідних зразків або партій науково-технічної продукції, а також інші роботи, пов’язані з доведенням наукових і науково-технічних знань до стадії практичного їх

використання.

Науково-технічна інформація – відомості про документи і факти, отримані у ході наукової, науково-технічної, виробничої і суспільної діяльності.

Наукознавство – розділ науки, який вивчає закономірності її функціонування і розвитку, структуру і динаміку наукової діяльності, взаємодію науки з іншими сферами матеріального і духовного життя суспільства.

Наукометрія – галузь наукознавства, яка займається статистичними дослідженнями структури і динаміки наукової інформації.

Неопублікований документ – не поданий для широкого (публічного) використання документ.

Новизна – властивість інформації, яка визначає кількість придатної для використання – незастарілої інформації. Критерієм її є період напівстаріння. У педагогічній практиці трактується як нове явище, яке відрізняється від масового досвіду за основними своїми характеристиками.

О

Об'єкт (від лат. *objectus* – предмет) – 1) зовнішній світ, що існує поза нами, незалежно від нашої свідомості і є предметом пізнання, практичної дії суб'єкта; 2) предмет, явище, на які спрямована якась діяльність (напр., об'єкт дослідження) тощо.

Об'єкт дослідження – процес або явище, яке породжує проблемну ситуацію і обране для дослідження.

Об'єктивність – 1) принцип пізнання, що ґрунтується на

визнанні дійсності в її реальних закономірностях і загальних формах; відповідність об'єктивній дійсності, неупередженість; 3) причетність до об'єктивного пізнання.

Обліково-видавничий аркуш – це одиниця обліку друкованого твору, що дорівнює, як авторський аркуш, 40 000 друкованих знаків прозового тексту, 700 рядкам віршованого тексту або 3000 см² рекламного ілюстрованого тексту.

Обсяг поняття – це коло тих предметів, на які це поняття поширене.

Огляд (науковий) – науковий документ, що містить систематизовані дані з певної тематики, отриманий в результаті аналізу першоджерел і призначений для ознайомлення із сучасним станом певних наукових проблем і перспективами їх розвитку. *Аналітичний* огляд містить критичну оцінку інформації, поданої у досліджуваних матеріалах; *реферативний* огляд існує у вигляді реферату з використанням низки первинних документів; *тематичний* огляд складений на підставі аналізу первинних матеріалів, об'єднаних однією темою.

Ознаки – такі вияви особливостей змісту, форми, що, як правило, свідчать про шкідливість чи корисність предмета, явища і можуть бути сприйняті, осмислені та оцінені людиною як позитивні, негативні, цінні, небезпечні чи безцінні взагалі.

Ознаки науки: 1) наявність систематизованого знання (наукової концепції); 2) наукова проблема, об'єкт, предмет; 3) практична значущість.

Опис — найпростіший фактофіксуючий метод, результатом

якого є знання про окремі сторони, ознаки, відношення предметів та явищ.

Опитування – дає змогу отримати як фактичну інформацію, як і оцінні данні, проводиться в усній або письмовій формі.

Опонент (від нім. *opponent* і лат. *opponens* – той, що протиставляє, заперечує) – фахівець, який спростовує чи заперечує твердження доповідача, супротивника у диспуті.

Оригінал (науковий) (від франц. *original* і лат. *originalis* – походження) – 1) рукописний або друкований документ, підписаний автором або керівником відповідної установи, організації.

Освіта – 1) процес і результат засвоєння особистістю певної системи наук, знань, практичних умінь і навичок і пов'язаного з ними того чи іншого рівня розвитку її розумово-пізнавальної і творчої діяльності, а також морально-естетичної культури, які у своїй сукупності визначають соціальне обличчя та індивід, своєрідність цієї особистості. Освіта є однією з найширших педагогічних категорій, яка має цілісну, поліфункціональну та полісміслову структуру. Освіта виконує три важливі функції: людинотворчу – забезпечення певного рівня знань, грамотності; стану емоційно-вольової сфери, поведінкових орієнтацій, готовності до виконання різних соціальних ролей, видів діяльності тощо; технологічну – забезпечення «бази життя»; формування навичок і вмінь трудової, громадської, господарської, професійної діяльності; розвиток комунікативності в різних видах діяльності тощо; гуманістичну – виховання людей в дусі миру, високої

моральності, культури, розуміння пріоритетів загальнолюдських цінностей (життя, праці, самої людини, природи тощо).

Основне завдання науки – відкриття законів існування та розвитку природи, суспільства, мислення і процесу пізнання. Для реалізації такого завдання наука оперує такими методами: збір, аналіз, узагальнення фактів; систематизація отриманих знань; пояснення суті явищ і процесів; прогнозування подій, явищ і процесів; встановлення напрямків та форм практичного використання отриманих знань

II

Пам'ять – здатність до відтворення минулого досвіду, одна з основних здатностей нервової системи, що дозволяє тривалий час утримувати інформацію про події навколишнього світу та реакції організму.

Парадигма (від грецького *paradeigma* – приклад, взірць) – поняття сучасної науки, яке означає особливий спосіб організації наукових знань щодо того чи іншого бачення світу та відповідні зразки або моделі дослідження. Зміна парадигми розглядається наукою як революція.

Парадокс (у вузькому розумінні) – це протилежні твердження, для кожного з яких є переконливі аргументи.

Парадокс (у широкому розумінні) – це твердження, що різко розходиться зі загальноприйнятими, заперечує те, що вважається «безумовно правильним».

Патент (від лат. *patens* – відкритий, явний) – 1) свідоцтво, яке видають винахідникові для засвідчення його авторства та виключних прав на винахід; 2) документ, що надає якість право або

привілей.

Періодичне видання – це журнали, бюлетені та інші видання з різних галузей науки і техніки з викладом матеріалу в популярній доступній формі.

Персонал – (лат. *personalis* – особистий) – особовий склад організації, який працює за наймом і володіє певними ознаками. Суттєвою ознакою персоналу є наявність його трудових відносин з роботодавцем. Як правило, ці взаємовідносини оформлені трудовим договором (контрактом), хоча і не виключений варіант відсутності формального юридичного оформлення найму. В останньому випадку персонал позбавляється гарантій дотримання по відношенню до нього норм трудового законодавства.

Підрахунок – це виявлення відмінностей між об'єктами матеріального світу або знаходження в них спільного за допомогою органів чуття чи спеціальних пристроїв.

Пізнання – це обумовлений перш за все суспільно-історичною практикою процес здобуття і розвитку знання, його постійне поглиблення, розширення, вдосконалення та відтворення.

Пілотажне дослідження – (анг. *pilot* – досвід, установка) – пробно-пошукове дослідження, що проводиться до початку активного застосування розробленого методичного апарата з метою його доопрацювання, уточнення. У процесі пілотажного дослідження встановлюється необхідний об'єм вибірки, уточнюються деталі анкет, тестів, організаційні форми проведення дослідження тощо. Пілотажне дослідження – дуже важлива частина в планування будь-якого експериментально-психологічного і

педагогічного дослідження; воно допомагає визначити головне направлення, принципи організації і методів основного дослідження, уточнює найбільш важливі гіпотези. Більш вживаним є термін «пошуковий експеримент».

Плагіат (лат. *plagio* – викрадаю) – зумисне привласнення авторства на чужий твір (літератури, живопису, науки тощо) в цілому або його частини. Особа, що постраждала від плагіату, має право на цивільно-правовий захист авторства, зокрема на відшкодування збитків, публікації в пресі про допущене порушення.

План (від лат. *planum* – площина) – система взаємопов'язаних завдань, що визначають строки, порядок і послідовність виконання програм, окремих робіт, операцій; порядок, послідовність викладу матеріалу.

Планування експерименту – це вибір та умов проведення дослідів, необхідних і достатніх для розв'язання поставленого завдання зі заданою точністю.

Побічний доказ – логічний ланцюжок умовиводів і висновків, при яких доводиться помилковість відхилення тези, і на цій основі робиться висновок про його істинність.

Повідомлення – форма, в якій передається інформація в процесі комунікації; впорядкована послідовність відомостей (даних), призначена для передачі в комунікативно-інформаційному процесі (зокрема й науковому).

Поняття – думка, що узагальнює та виокремлює предмети, явища за певними ознаками, відображає суттєві його якості,

результат узагальнення суттєвих ознак об'єкта, сукупність поглядів на що-небудь.

Порівняння – це процес зіставлення предметів або явищ дійсності з метою встановлення схожості чи відмінності між ними, а також знаходження загального, притаманного, що може бути властивим двом або кільком об'єктам дослідження.

Порівняльно-історичний метод – спосіб дослідження різних явищ, при якому на основі встановлення подібності цих явищ по формі робиться висновок про їх генетичну спорідненість, тобто про їх спільне походження.

Посібник – книжка або наочне приладдя, карта і т. ін., що використовуються в процесі навчання; взагалі довідкове видання з певної галузі знань.

Постулат – це твердження, яке сприймається в межах певної наукової теорії, як істина без доказовості і виступає в ролі аксіоми.

Посилання (виноска) – уривок, витяг з якого-небудь твору, на який посилаються у викладі, з точною назвою джерела (автор, назва праці, місце і час видання, сторінка).

Пошукова задача – знаходження найбільш ефективного шляху, що веде до задоволення вимог, які виникають, наприклад, під час оброблення нових деревних матеріалів.

Пошукові дослідження – пошук шляхів створення нової технології й техніки й нових способів, запропонованих на основі фундаментальних досліджень.

Пояснення – з'ясування особливостей ситуації, розкриття мотивів, причин певних процесів, явищ, подій.

Правило – умова, якої необхідно дотримуватися, виконуючи певну дію.

Праксеологія (від грец. πράξις – дія та грец. λογία – мова, вчення) – галузь досліджень, що вивчає людську діяльність, зокрема в аспекті її ефективності.

Предмет дослідження – все те, що знаходиться в межах об'єкту дослідження у визначеному аспекті пізнання. Це досліджувані з певною метою властивості, ставлення до об'єкту. Конкретне матеріальне явище, що сприймається органами чуття.

Предмет науки – пов'язані між собою форми руху матерії або особливості їх відображення у свідомості людей.

Прикладні наукові дослідження – наукова чи науково-технічна діяльність, спрямована на одержання і використання знань для практичних цілей.

Принципи – (від лат. principium – начало, основа) – вихідний пункт теорії; те, що становить основу певної сукупності знань. Існують принципи: загального зв'язку, ієрархії, нормативності, оптимальності, розвитку, системності, управління, формалізації, цілісності та ін.

Природний експеримент – це експеримент, коли дослідник не вибирає і не готує заздалегідь незалежну змінну, а також не здійснює активного втручання у звичайний хід досліджуваного процесу або явища, а тільки спостерігає за його ходом і чекає поки в ньому самостійно виникне така ситуація, яка відіграє роль незалежної змінної.

Причинно-наслідковий зв'язок – філософська категорія для

позначення генетичного зв'язку явищ матеріального світу, із яких одне (причина) зумовлює інше (наслідок).

Проблема (від грец. *problema* – задача) – знання про незнання, питання чи комплекс питань, що виникають у процесі пізнання і вимагають відповіді; у широкому значенні – складне теоретичне або практичне питання, яке потребує вивчення і вирішення; у науці – суперечлива ситуація, що виступає у вигляді різнорідних позицій у поясненні певних явищ, об'єктів, процесів і вимагає адекватної теорії для її вирішення.

Прогноз (від грец. – передбачення) – ймовірне науково обґрунтоване судження про перспективи, можливі ситуації, становище того чи іншого явища у майбутньому, про альтернативні шляхи і терміни їх здійснення.

Прогнозування – спеціальне наукове дослідження конкурентних перспектив розвитку будь-якого явища; процес наукового передбачення майбутнього стану предмета чи явища на основі аналізу його минулого й сучасного, систематична, науково-обґрунтована інформація про якісні і кількісні характеристики розвитку цього предмета чи явища в перспективі.

Програма (від грец. *programma* – оголошення, розпорядження, указ) – план діяльності; виклад основних положень і цілей діяльності політичних партій тощо; короткий виклад змісту навчальної дисципліни; упорядкована послідовність дій для ЕОМ, що реалізує алгоритм вирішення певних задач.

Промислові дослідження – виконуються безпосередньо на виробництві, це дослідження надійності автоматичних ліній в

деревообробці, вдосконалення процесів і обладнання для виготовлення деревостружкових плит та ін.

Професіонал – майстер своєї справи; людина, що обрала роботу в будь-якій галузі постійним, основним своїм заняттям, перетворивши це заняття у професію, володіючи необхідними для цього заняття знаннями, розумінням справи й уміннями. В ряді країн професіоналами називають осіб вільних професій, дипломованих спеціалістів і високих посадових осіб в промисловості або комерції.

Прямий доказ – логічний ланцюжок висновків і умовиводів, де останньою ланкою є теза.

Публікація – (в перекладі з лат. «Publicato» – оголошую всенародно, оприлюднюю) – це доведення інформації до громадськості за допомогою преси, радіомовлення; розміщення в різних виданнях (газетах, книгах, підручниках).

Р

Рахунок – число, яке визначає кількісне співвідношення однотипних об'єктів або їхніх параметрів, що характеризують ті або інші властивості.

Реальність (від лат. *realis* – дійсний) – те, що існує насправді; об'єктивна реальність; все існуюче, тобто матеріальний світ і всі його ідеальні продукти. Критерієм реальності об'єктів, процесів, подій, фактів, явищ, властивостей і т.д. виступає суспільна практика.

Резюме – короткий висновок, що містить основні положення доповіді, промови, наукові праці, дискусії.. Вказівка на зміст

первинної роботи, гранично лаконічна, може бути у вигляді одного речення. Розміщується в кінці статті і містить інформацію оцінного характеру.

Релятивність – відносність людських знань.

Реферат (від лат. *refero* – повідомляю) – стислий письмовий або усний публічний виклад змісту однієї або кількох наукових праць, що стосуються певної проблеми чи літературного твору. Різновид – автореферат, тобто короткий виклад положень наукового дослідження, власної праці, зокрема наукової чи літературної; стислий переказ її концепції з характеристикою методів і методики дослідження, зроблений письмово самим автором. Як правило, подається разом із дисертацією і публікується окремою брошурою.

Реферативні видання – містять публікації рефератів з коротким викладом змісту первинного документа, фактичними даними і висновками.

Реферативний журнал – періодичне видання довідково-бібліографічного характеру, що містить інформацію про новітні досягнення з відповідних галузей знань, стисло передає основний зміст окремих видань, статей, електронних джерел тощо.

Рецензія – стаття, що аналізує та оцінює який-небудь твір, наукову працю тощо; критичний розбір твору, праці з метою рекомендації їх до друку, захисту і т.ін.

Рецензент – автор рецензії; той, хто спеціально пише рецензії, відгуки.

Ринок праці – динамічна система, в якій взаємодіють

роботодавці та наймані працівники і яка виконує основні функції регулятора руху робочої сили в господарстві країни. Основними компонентами ринку праці є: Попит на робочу силу і пропозицію робочої сили; вартість робочої сили; ціна робочої сили; конкуренція між роботодавцями та особами що отримують роботу, роботодавцями та найманими працівниками. Суб'єктами ринку праці виступають: роботодавці та їх представники (спілки); працівники та їх представники (профспілки); держава та її органи (міністерство праці та соціального захисту населення, департаменти, комітети та департаменти з праці та зайнятості і т. д.). У вузькому розумінні ринок праці означає місце, де укладаються угоди між наймачами і продавцем робочої сили. Наймання робочої сили складний процес, і акт найму - тільки завершальний етап у довгому процесі кількісного та якісного визначення потреби наймача в робочій силі. Рішенням працівника про наймання передують тривалий процес прийняття рішення і вчинення певних дій. Тому термін ринок праці в зарубіжних джерелах замінюють адекватним поняттям «система зайнятості». Ринок праці буває зовнішній і внутрішній, відкритий і закритий.

Риторика (від грец. *rhetorike* – ораторське мистецтво) – наука красномовства.

С

Самоконтроль – інтегративна здатність аналізувати і оцінювати власну поведінку та діяльність із метою перевірки досягнутих результатів та приведенні їх у відповідність із поставленими цілями, суспільно значущими нормами, правилами,

еталонами, а також суб'єктивними вимогами та уявленнями. Самоконтроль – невід'ємний регулятивний компонент будь-якої цілеспрямованої діяльності (ігрової, навчальної, виробничої). Що більш значущою є для особистості мета і що важче її досягнути, то більшу роль відіграють процеси самоконтролю.

Самореалізація – прагнення людини до якомога повнішого виявлення і вияву своїх можливостей, нахилів, здібностей, якостей особистості, як одне з виражень соціальних потреб людини. Успішна самореалізація передбачає наявність сприятливих соціально-історичних умов розвитку особистості в тому чи іншому суспільному середовищі. Початком процесу самореалізації є перші етапи соціалізації індивіда.

Самостійна робота – навчальна діяльність студентів, спрямована на вивчення й оволодіння матеріалом навчального предмета без безпосередньої участі викладача.

Семінар (від лат. *seminare* – розсадник) – форма групових занять із певної дисципліни або теми при активній участі слухачів, студентів, учнів.

Символ (від грец. – знак, пізнавальна прикмета) – ідея, образ або об'єкт, що має власний зміст і одночасно подає в узагальненій, нерозвиненій формі дещо інший зміст.

Симпозіум (від лат. *symposium*, грец. *symposion*) – 1) нарада з певного питання; 2) у стародавніх греків і римлян – бенкет з музикою, розвагами, бесідою.

Синтез (від грец. *synthesis* – складання) – об'єднання раніше виокремлених частин у ціле, в якому протиріччя і протилежність

послаблюються або знімаються.

Система (від грец. *systema* – утворення) – сукупність елементів, що перебувають у певних зв'язках один із одним і з середовищем, утворюючи при цьому певну цілісність, єдність.

Систематизувати – приводити в певну систему, розташовувати у визначеному порядку, встановлювати певні закономірності.

Системний аналіз – вивчення об'єкта дослідження як сукупності елементів, котрі утворюють систему.

Системний підхід – принцип пізнавальної і практичної діяльності, що ґрунтується на системному відображенні дійсності.

Ситуаційний підхід – аналіз результатів функціонування системи у різних ситуаціях, вивчення динаміки зміни цих результатів.

Слово ключове – слово або словосполучення, що найбільш повно відображає зміст і суть наукової праці або її частини

Софізми – навмисно побудовані свідомо помилкові логічні висновки.

Спеціаліст – 1) особа, яка досягла високої майстерності в чому-небудь, знавець чогось, фахівець; 2) освітньо-кваліфікаційний рівень особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, має певний досвід їх застосування для виконання завдань та обов'язків певного рівня професійної діяльності, передбачених для відповідних посад у певній галузі господарства. Спеціаліста готують ВНЗ III та IV рівнів акредитації.

Спостереження – це метод цілеспрямованого дослідження об'єктивної дійсності, в тому вигляді, в якому вона існує в природі та суспільстві і доступна безпосередньо для сприйняття людиною без втручання в неї.

Сприйняття – це відображення в мозку людини властивостей предметів чи явищ, які сприймаються його органами чуття в якийсь відрізок часу і формують первинний чуттєвий образ предмету, явища.

Стандарт (від англ. standard – норма, зразок, мірило) – в широкому значенні: зразок, еталон, модель; нормативно-технічний документ із стандартизації, що встановлює комплекс норм, правил, вимог до об'єкта стандартизації, затверджується компетентним органом.

Статистика (від лат. status – держава) – вид суспільної діяльності, спрямований на отримання, обробку й аналіз інформації, що характеризує політичні закономірності суспільства в усьому різноманітті, у нерозривному зв'язку з якісним змістом; галузь суспільних наук, де подаються загальні питання виміру й аналізу масових кількісних відношень і взаємозв'язків.

Стиль (від лат. stilus, грец. stylos – паличка для письма) – індивідуальна манера, своєрідні ідейно-художні особливості митця; функціональний різновид літературної мови (напр., науковий, художній, публіцистичний тощо); 3) особливості мовлення, побудова мовлення згідно з нормами синтаксису тощо.

Структура (від лат. structura – побудова, розміщення) – упорядкованість відношень, що зв'язують елементи системи і

сприяють її рівновазі; спосіб організації системи, тип зв'язків.

Судження – 1) розумова дія, що реалізує ставлення мовця до змісту висловлюваного; 2) це форма думки про певний предмет чи явище.

Сутність – те найважливіше, найцінніше чи найсуттєвіше в змісті, формі, ознаках чи функціях предмета, істот, явища і т. ін., що складає його найвищу значимість і цінність (на момент пізнання його людиною або й взагалі).

Схема (від грец. *schema* – вид, форма) – 1) умовне креслення, що розкриває принцип побудови або функціонування чого-небудь; зображення або опис у загальних рисах; попередній план; абстрактне, спрощене зображення чого-небудь, загальна готова формула.

Т

Таблиця – перелік даних, числових даних, зведених у визначену систему, розміщеним по графам.

Талант (від грец. *talantos* – вага, терези) – 1) у Стародавній Греції – вагова й грошово-вагова одиниця; 2) природна обдарованість людини, здібність до творчої діяльності.

Творчість – діяльність, що сприяє появі нової якості; виявляється у будь-якій сфері (науковій, художній, політичній, комунікаційній, науково-технічній і т.д.), де створюється, відкривається, віднаходиться щось нове.

Теза (від грец. *thesis* – положення, твердження) – коротко сформульовані основні положення доповіді, лекції, повідомлення, монографії, дисертації.

Тезаурус (від грец. thesauros – скарб) – 1) тип словника, що подає лексичний склад мови в повному обсязі; 2) в інформатиці – повний систематизований набір даних у будь-якій сфері знання, що дозволяє людині або обчислювальній машині орієнтуватися в ній.

Тема (від грец. thema – основа, положення) – предмет судження, зображення, дослідження, обговорення (напр., тема дисертації, лекції і т.д.), наукове завдання, що належить до конкретної галузі наукового дослідження.

Тенденція (від лат. tendere – спрямовую) – напрямок розвитку будь-якого явища або процесу, певні зміни неоднозначного характеру.

Теорія (від грец. theoria – розгляд, міркування, вчення) – система достовірних знань про дійсність, що описує, пояснює, передбачає явища конкретної предметної галузі.

Теорія наукова – система достовірних, глибоких та конкретних знань про дійсність, що має струнку логічну структуру та діє цілісне уявлення про об'єкт.

Теорія пізнання (гносеологія) – вчення про природу пізнання та його можливості, основні закономірності, форми та методи пізнання людиною навколишньої дійсності.

Теоретичний рівень дослідження – висунення і розвиток наукових гіпотез і теорій, формулювання законів та виведення з них логічних наслідків, зіставлення різних гіпотез і теорій. Основними методами теоретичного рівня наукового пізнання є аксіоматичний, гіпотетико-дедуктивний методи, ідеалізація, єдність

логічного та історичного, сходження від абстрактного до конкретного.

Термін (від лат. *terminus* – межа, кордон) – слово або словосполучення, що має точно позначити поняття і його зв'язки з іншими поняттями в межах певної сфери.

Тест (від англ. *test* – випробування) – завдання, що має коротку стандартну форму і за допомогою результатів якого можна судити про психофізіологічні та інші характеристики особистості або робити короткі соціологічні висновки.

Тестування – різновид вибіркового опитування, яке проводиться з метою виявлення суттєвих ознак об'єкта, засобів його функціонування, використовується в лабораторних експериментах, коли масове опитування через анкетування неможливе.

Технологія – (гр. *techne* – мистецтво, майстерність + *logos* – учення) – сукупність знань про способи та засоби здійснення тих чи інших процесів; сукупність форм, методів, прийомів і засобів передачі соціального досвіду, а також технічне оснащення цього процесу; системний метод проектування, реалізації, оцінки, корекції і подальшого відтворення навчального процесу, а також технічне забезпечення цього процесу. Освітня технологія повинна відображати сучасний рівень науково-педагогічних знань, використовувати ефективні методи навчання і виховання, а також доступні технічні засоби навчання (ТЗН); повинна гарантувати стовідсоткове досягнення поставленої мети навчання і виховання; усі освітні технології повинні бути забезпечені об'єктивними методиками контролю якості процесу формування особистості.

Титульний аркуш – елемент книги, брошури, журнального видання, на якому розміщується заголовок видання, прізвища авторів, найменування видавничої організації, місце і рік видання і т.ін.

Толерантність (від лат. *tolerans* – терплячий) – терпимість, поблажливість.

Транслітерація – передача тексту й окремих слів, які записані однією графічною мовою, засобами іншої графічної системи, тобто передача однієї писемності літерами іншої.

У

Узагальнення – логічна дія, в процесі якої здійснюється перехід від одиничного до загального. Узагальнення відбувається шляхом абстрагування при утворенні понять, суджень, теорії.

Умови праці – історичний елемент трудового процесу, що формується під впливом взаємозалежних факторів соціально-економічного, техніко-організаційного, природного характеру й впливає на здоров'я, працездатність людини, її ставлення до праці, ступінь задоволеності нею, на ефективність виробництва, рівень життя і всебічний розвиток особистості.

Умовивід – це така форма мислення, в результаті якої з одного або кількох суджень, що відображають зв'язки і відношення предметів об'єктивної дійсності виводиться нове судження, міркування, нова думка, що містить вже нове знання про досліджувані предмети, явища, процеси.

Умовивід безпосередній – це коли на основі окремих випадків від одного судження приходять до іншого; в опосередкованих

судження перехід від одного судження до іншого здійснюється через посередництво третього судження.

Умовивід дедуктивний – це виведення окремих випадків з якого-небудь загального положення.

Умовивід індуктивний – це коли на основі окремих випадків приходять до загального положення.

Упорядкування – авторська праця, що полягає в доборі, систематизації, обробці матеріалів для включення в збірник. Якщо збірник включає твори, що охороняються авторським правом, упорядник здобуває право на нього за умови дотримання прав авторів цих творів.

Уява – психічний процес, що полягає у створенні людиною нових образів, думок, на основі її попереднього досвіду. Особливим видом уяви є мрія.

Ф

Факт (від лат. *factum* – здійснене, виконане) – поняття, що означає наявність певної реальності, на противагу вигаданому, уявному; у методології науки – одиниця емпіричного знання, що співвідноситься з гіпотезою і теорією). У звичайному вживанні – синонім поняття істина, подія, результат. В науці – знання, достовірність якого доведена; особливого виду пропозиції, що фіксують емпіричні знання (найчастіше в логіці й методології науки).

Факт науковий – реальність, дійсність, складовий елемент основи наукового знання, віддзеркалення об'єктивних властивостей речей і процесів. Характерні властивості наукового факту новизна,

точність, об'єктивність, достовірність. На основі фактів будуються теорії, виводяться закони.

Фактор (від лат. factor – той, що робить) – чинник, рушійна сила, причина певного явища, процесу.

Фахівець – 1) а) той, хто досконало володіє якимсь фахом, має високу кваліфікацію, глибокі знання з певної галузі науки, техніки, мистецтва тощо; спеціаліст; б) той, хто зробив якість заняття своєю професією; 2) а) працівник, що отримав підготовку до обраного ним виду трудової діяльності у професійному навчальному закладі; б) у соціальній статистиці – працівник переважно розумової кваліфікованої праці, який закінчив вищий чи середній спеціальний навчальний заклад; в) у соціологічній літературі – працівник, професійно зайнятий кваліфікованою розумовою працею, що потребує вищої чи середньо фахової освіти.

Феномен (від грец. phainomenon – те, що з'являється) – явище, в якому спостерігається певна суть; 2) рідкісне, незвичайне явище або видатна, виняткова людина.

Фіксація, фіксування (від франц. fixation – закріплення, установлення) – запис, реєстрація, установлення чого-небудь.

Форма – зовнішній вигляд і внутрішня будова (структура) предметів, явищ, процесів, людей тощо або їх змісту.

Форма доказу (або демонстрація) – спосіб зв'язку аргументів між собою і з тезою, логічна послідовність переходу від аргументу до аргументу, а потім до тези.

Формалізація – метод вивчення різноманітних об'єктів шляхом відображення їхньої структури в знаковій формі за

допомогою штучних мов.

Формула (від лат. formula – образ, вид) – 1) точне загальне визначення певного правила, закону тощо; узагалі будь-яке визначення, виражене стисло; 2) матем., фіз. – сукупність величин, виражених числами та літерами і пов'язаних між собою за допомогою спеціальних знаків (напр., алгебраїчна формула).

Фрагмент (від франц. fragment – уламок, шматок) – уривок певного тексту чи твору (в науці, мистецтві, літературі тощо).

Фундаментальні наукові дослідження – науково-теоретична та (або) експериментальна діяльність, спрямована на одержання нових знань про закономірності розвитку природи, суспільства, людини, їх взаємозв'язку.

Функції – природні чи штучні призначення предметів, істот, явищ, людей, процесів тощо. Безпосередні цілі науки - це отримання знань про навколишній світ, передбачення процесів і явищ дійсності на основі законів, які нею відкриваються. У широкому розумінні її мета - теоретичне відображення дійсності. Наука створена для безпосереднього виявлення істотних сторін всіх явищ природи, суспільства і мислення.

Х

Хрестоматія (від грец. chrestos – корисний і вивчаю) – навчальна книга, укладена із систематично підібраних матеріалів (художніх, публіцистичних, наукових та ін.) творів або їх уривків.

Ц

Цитата (від нім. zitat, від лат. cito – наводжу, проголошую) – буквально відтворені фрагменти чужої промови, вислову чи статті

для підтвердження власного погляду, полеміки з цитованим автором.

Ч

Член-кореспондент – академічне звання в Україні та деяких інших країнах, що надається ученому, обраному до складу Академії наук, який не користується всіма правами дійсного члена АН.

Ш

Шифр (від франц. *chiffre* – цифра) – у бібліотечній справі – умовне позначення місця книги на бібліотечних полицях, документальних матеріалів – у книгосховищі.

Шкала (від нім. *skala* і лат. *scalae* – драбина) – 1) у вимірювальних приладах – лінійка (або циферблат) із поділками; низка величин у висхідному чи низхідному порядку; 3) перен. – про певні зіставлявальні явища, поняття, властивості.

Школа (від лат. *Schola*, грец. *schole* – дозвілля, учена бесіда) – 1) навчально-виховний загальноосвітній заклад; 2) напрям у науці, мистецтві, літературі, суспільно-політичній думці, що ґрунтується на спільних поглядах, принципах тощо; 3) перен. – набуття певного досвіду і сам набутий досвід.

Шрифт (від нім. *schrift* – писати) – 1) написання, накреслення літер; 2) полігр. – комплект літер, розділових, математичних та інших знаків, які використовують при набиранні текстів для друку.

Я

Якість – 1) сукупність характеристик навчального продукту, послуги, програми, курсу або закладу; 2) філософська категорія, що виражає невіддільну від буття і об'єкта його істотну визначеність,

завдяки якій він є саме цим, а не іншим об'єктом. Якість відбиває стійкі зв'язки складових елементів об'єкта, характеризує його специфіку, що дає можливість відрізнити один об'єкт від інших. Саме завдяки якості кожен об'єкт існує і мислиться як щось відмежоване від інших об'єктів. Разом з тим якість виражає і те загальне, що характеризує весь клас однорідних об'єктів.

Якість людських ресурсів (робочої сили) – сукупність людських характеристик, що виявляються в процесі взаємодії в системі суспільних відносин і праці та містять кваліфікацію, особисті і ділові риси працівника.

Якість навчального процесу – сукупність характеристик навчальних планів, програм, процесу викладання/навчання та методів, рівень їх відповідальності вимогам, орієнтованим на досягнення успіху.

ВИСЛОВИ ТА ФРАЗИ ВІДОМИХ ЛЮДЕЙ ПРО ЗНАННЯ ТА НАУКУ

- Ми насправді нічого не знаємо. *Платон*
- Важлива не кількість знань, а їх якість. Можна знати дуже багато, не знаючи найголовнішого. *Толстой Л*
- Немало потрібно знань, щоб приховати своє незнання.
Ешенбах
- Лише осмислені знання приносять плоди. *В. Борисов*
- Багатознавство розуму не вчить. *Г. Ефеський*
- Найнеосвіченішим виявляється той, хто вважає, що знає все. *М. Наварська*
- Якщо вчитель поєднує в собі любов до справи і до учня, він – досконалий учитель. *Л. Толстой*
- Якщо ви володієте знанням, дайте іншим запалити від нього свої світильники. *Т. Фулпер*
- Учень ніколи не перевершить учителя, якщо бачить у ньому зразок, а не суперника. *В. Белінський*
- Бути мудрим – означає померти для цього світу. Я – розум. *Аврелій Августин Блаженний*
- Найнеобхідніша наука – наука забувати непотрібне.
Антісфен
- Між людиною освіченою та неосвіченою така сама різниця, як між живою і мертвою. Мудрість – найточніша з наук.
Арістотель
- Науки немає, є тільки науки. *Бердяєв М.*

- Віра – це також знання, тільки у своєрідній формі. *Тетель Георг Вільгельм Фрідріх*

- Те, що найвипробуваніший мудрець знає і дотримується, є тільки думкою...Я вивчав себе самого. *Геракліт*

- Поміж мудрих немає чужинців. *Йоанн Дамаскін*

- Я не вірю в колективну мудрість неосвічених індивідів.

Карлейль Томас

- Вчитися ніколи не пізно. *Квінтіліан Марк Фабій*

- Я не народився зі знаннями. Я пізнаю все з допомогою однієї істини. *Конфуцій*

- Справжнє знання – знання речей, а не слів. *Монтаг'ю Мері*

- Наука — це кладовище гіпотез. *Пуанкаре Анрі*

- Говори з людьми відповідно до їхнього розуму. *Сааді*

- Ми не знаємо, чи знаємо ми що-небудь чи нічого не знаємо. *Секст Емпірик*

- Прийде час, коли наші нащадки дивуватимуться, що ми не знали таких очевидних істин. *Сенека*

- Є тільки одне благо – знання і одне тільки зло – неуцтво. Я знаю, що я нічого не знаю. *Сократ*

- На світі все колись було вперше. *Софокл*

- Неуцтво – важкий тягар. Я знаю небагато, але те, що знаю, – знаю досконало. *Абу-ль-Фарадж*

- Мозок: пристрій, завдяки якому ми думаємо, що ми думаємо. *Бірс Амброз*

- Вічна трагедія науки: потворні факти вбивають красиві гіпотези. *Гекслі Томас*
- Перш ніж шукати братів по розуму, треба стати розумним. *Денисенко О.*
- Ніколи не пізно порозумнішати. У будь-якому становищі знайдеться що-небудь втішне, якщо добре пошукати. *Дефо Даніель*
- Те, чого ми навчалися у школах та університетах, – не освіта, а тільки спосіб здобути освіту. *Емерсон Ральф Волдо*
- Наука є не що інше, як відображення дійсності. *Ф. Бекон*
- Наука вічна у своєму прагненні, невичерпна у своєму обсязі і недосяжна у своїй меті. *Карл фон Бер*
- Людське пізнання не може досягнути абсолютної істини і достовірності, але може досягнути такої міри достовірності, яка є вимогою нашого існування. *Д. Локк*
- Знання – це скарбниця, але шлях до неї – практика. *Т. Фуллер*
- Метод важливіший за відкриття, тому що правильно обраний метод дослідження приведе до нових, ще більш ціннісних відкриттів. *Л. Ландау*
- У процесі наукової роботи важливі дві речі: бачити велике у малому і мале у великому. *С. Соболев*
- Щоб здивуватися, досить однієї хвилини; щоб зробити дивну річ, потрібно багато років. *К. Гельвецій*
- Хто рухається вперед у науках, але відстає в моральності, той більше йде назад, чим вперед. *Арістотель*

- Ключем до будь-якої науки є знак запитання. *О. Бальзак*
- Моральність повинна бути полярною зіркою науки. *С.*

Буффлер

- Факти в науці – те ж, що досвід у суспільному житті. *Ж.*

Бюффон

- Прийде час, коли наука випередить фантазію. *Ж. Верн.*
- Людина повинна вірити, що незрозуміле можна зрозуміти. *І. Гете.*

І. Гете.

- Наука про людину – це наука мудреців. *К. Гельвецій*
- У науках ми шукаємо причини не стільки того, що було, скільки того, що могло б бути. *Т. Гоббс*

Т. Гоббс

- Працюйте, працюйте – а розуміння прийде потім.

Д'Аламбер

• Наука вкладається в такому угрупованні фактів, що дозволяє виводити на своїй підставі загальні закони або висновки.

Ч. Дарвін

• Всі науки настільки пов'язані між собою, що легше вивчати їх всі відразу, ніж яку-небудь одну з них окремо від всіх інших. *Р. Декарт*

- Наука не знає, чим вона зобов'язана уяві. *Р. Емерсон*
- Початок науки – розум, початок розуму – терпіння. *Е.*

Канієв

• Науку часто змішують зі знанням. Це грубе непорозуміння. Наука є не тільки знання, але й свідомість, тобто вміння користуватися знанням як треба. *В. Ключевский*

- Там, де колись були межі науки, там тепер її центр. *Г. Ліхтенберг*

- Роль наук службова, вони становлять засоби для досягнення блага. *Д. Менделєєв*

- Я люблю науку, але не боготворю її. *Мішель де Монтень*

- Пізнання – одна з форм аскетизму. *Ф. Ніцше*

- Поле досліджень всіх наук безмежне. *Б. Паскаль*

- Однобічний фахівець є або грубий емпірик, або вчений шарлатан. *М. Пирогов*

- Усяка точна наука ґрунтується на приблизності. *Б. Рассел*

- Наука – це організоване знання. *Г. Спенсер*

- Той, хто хизується ерудицією або вченістю, не має ні того, ні іншого. *Е. Хемінгуей*

- Імовірнісні знання – ось межа людського розуміння.

Ціцерон

- Одне з найбільших нещасть цивілізації – вчений дурень.

К. Чапек

- Національної науки нема, як немає національної таблиці множення. *А. Чехов*

- Вивчити – значить зрозуміти правильність того, що думали інші. *Г. Гегель*

- Наукова праця не пасує людині, що обома ногами стоїть на землі й обома руками тягнеться до доларів. *М. Ларні*

- Наука будується із фактів, як дім із цегли; одначе нагромадження фактів – це ще не наука, так само як купа цегли — ще не дім. *А. Пуанкаре*

- Ставлячи за мету розвиток людства, бачимо, що він досягається різними засобами і один з них – наука. *В. Вернадський*

- Тільки один спосіб існує запобігти падінню науки і мистецтва – це всіма силами і всіма жертвами прагнути розширювати освіту і глибше змушувати проникати її у народні маси. *В. Вернадський*

- Все минуше скороминуше, і лише наука довговічна. *С. Брант*

- Життя людини не вічне, але наука і знання переступають пороги століть. *І. Курчатова*

- Наука не вірить в чудеса, але завжди радіє чудесному збігові обставин. *В. Швобель*

- Справжня наука не знає ні симпатій, ні антипатій: єдина мета її – істина. *У. Грове*

- Просуваючись вперед, наука невпинно перекреслює сама себе. *В. Гюго*

- Хто думає про науку, той любить її, а хто її любить, той ніколи не перестає вчитися, хоча б зовні він і здавався бездіяльним. *Г. Сковорода*

- Наука має над нами владу, тому що цього хоче суспільство, в якому ми живемо. *Р. Арон*

- Навіть наука не є просто «масою фактів». Вона є, щонайменше, колекція фактів. *К. Поппер*
- Де панує дух науки, там твориться велике й малими засобами. *М. Пирогов*
- Наука – це скарб, і вчена людина ніколи не пропаде. Арбітр *Гай Петроній*
- Наука – справа дуже нелегка. Наука придатна лише для сильних розумів. *Мішель де Монтень*
- Наука і мистецтво так само тісно пов'язані між собою, як легені і серце, якщо один орган перекручений, то й інший не може правильно діяти. *Л. Толстой*
- Наука є основою всякого прогресу, що полегшує життя людства і зменшує його страждання. *Скловська-Кюрі М.*
- Вчений – це не той, хто дає правильні відповіді, а той, хто ставить правильні питання. *Клод Леві-Строс*
- Коли багато вчишся, то не тільки обличчя, а й тіло набуває розумного виразу. *Фрідріх Ніцше*
- Наука завжди повинна бути елітарною, інакше її не буде. *Ч. Сноу*
- Немає жодних прикладних наук, є тільки одна Наука і її плоди. *Луї Пастер*
- Невігласи зневажають науку, неосвічені люди захоплюються нею, тоді як мудреці користуються нею. *Ф. Бекон*
- Наука є дозвіл багатьох сумнівів; вона є бачення прихованого; вона є око для всього. *«Хітопадеша»*

- Наука – це драма, драма ідей. *А. Ейнштейн*
- Наука – це метод, за допомогою якого з дива робиться буденність для всіх і кожного. *В. Швобель*
- Об'єктивність отриманого знання зумовлена насамперед вибором методології дослідження. *Д. І. Фельдштейн*
- Тема в науці – це область вивчення, а не готовий висновок. *Д. С. Лихачов*
- Заберіть у мене все, чим я володію. Але залиште мені мою мову. І скоро я знайду все, що мав. *Даніел Уебстер*
- Спочатку піднімаються до аксіом, а потім спускаються до практики. *Ф. Бекон.*
- Наука – не предмет чистого мислення, а результат мислення, яке постійно підкріплюється практикою. *Д. Бернал.*
- У науці слава дістається тому, хто переконав світ, а не тому, хто першим набрів на ідею. *Ч. Дарвін.*
- Ключем до всякої науки є знак питання. *О. Бальзак.*
- Факти в науці – те ж, що досвід у суспільному житті. *Ж. Бюффон.* Наукова гіпотеза завжди виходить за межі фактів, що послужили основою для її побудови. *І. Вернадський.*
- Гіпотези – це риштування, які зводять перед будинком і зносять, коли будинок готовий; вони необхідні для робітника, але він не повинен приймати риштування за будинок. *І. Гете.*
- Наука не знає, чим вона зобов'язана уяві. *Р. Емерсон.*
- Зловживання науковою мовою перетворює науку в науку слів, а вона повинна бути наукою фактів. *Ж. Кондерсен.*

- Один досвід я ставлю вище, ніж тисячу думок, народжених тільки в уяві. *М. Ломоносов.*
- Найголовніше – прищепити молоді смак і любов до науки; інакше ми виховаємо ослів, навантажених книжною мудрістю. *М. де Монтень.*
- Випадкове відкриття роблять тільки підготовлені уми. *Б. Паскаль.*
- З повним усуненням гіпотези, як спрямовуючого чинника думки, наука перетворилася б у нагромадження голих фактів. *К. Тімірязєв.*
- Ціль наукового мислення – бачити загальне у частковому й вічне в минушому. *А. Уайтхед.*
- Межі наук схожі на горизонт: що ближче до них наближаєшся, тим далі вони віддаляються. *Г. Бокль.*
- Науки потрібно вивчати не для того, щоб сперечатись, щоб зневажати інших, не для вигоди, слави, влади чи з яких-небудь інших нищих прагнень, а для користі життя. *Ф. Бекон.*
- В історії ми черпаємо мудрість; в поезії – гострий розум; в математиці проникливість; в природничих науках – глибину; в моральній філософії – серйозність; в логіці і риторичі – вміння сперечатись. *Ф. Бекон.*
- Скільки би не було форм державного правління, в науках завжди була і буде одна – форма свободи. *Ф. Бекон.*
- Успіхи науки – справа часу і сміливості розуму. *Ф. Вольтер.*

- Істинна наука не знає ні симпатій, ні антипатій: єдина її мета – істина. *У. Гров.*

- Наука – це ніщо інше як сприйняття. *Платон.*

- За своєю суттю наука – це пошук істини. *Д. Томпсон.*

- Люди люблять дивуватись, і це служить зернами науки.

Р. Емерсон.

- Тому, хто не осягає науку добра, будь-яка наука приносить лише шкоду. *М. Монтень.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білуха М.Т. Методологія наукових досліджень : підручник / М.Т. Білуха. – К. : АБУ, 2006. – 520 с.
2. Білуха М.Т. Основи наукових досліджень : підручник / М.Т. Білуха. – К. : Вища школа, 1997. – 271 с.
3. Бірта Г. О. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. / Г. О. Бірта, Ю.Г. Бургу.– К. : «Центр учбової літератури», 2014. – 142 с.
4. Горбачук В.Т. Основи наукових досліджень: навчальний посібник / В.Т. Горбачук, Д.В. Горбачук. – Слов'янськ: ТОВ «Видавництво «Друкарський двір»», 2013. – 124 с.
5. Грищенко І.М. Основи наукових досліджень : навч.посіб. / І.М. Грищенко, О.М. Григоренко, В.О. Борисейко. – К. : Київ.нац.торг.еко.унт, 2001. – 186 с.
6. Довідник здобувача наукового ступеня: Зб. нормат. док. Та інформ. матеріалів з питань атестації наук. кадрів вищої кваліфікації / Упоряд. Ю.І. Цеков; передне слово Р.В. Бойка. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Ред. «Бюл. ВАК України», 2000. – 64 с.
7. Єріна А.М. Статистичне моделювання та прогнозування : навч. посіб. / А.М. Єріна. – К. : КНЕУ, 2001. – 170 с.
8. Заміховська О. Л. Основи наукових досліджень і технічної творчості : конспект лекцій для студентів спеціальності «126 - Інформаційні системи та технології» / О. Л. Заміховська. – Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2017. – 78 с.
9. Ковальчук В.В. Основи наукових досліджень: навч. посіб. / В.В. Ковальчук, Л.М. Моїсєєв. – Вид. 2-е., доп. і перероб. – К. : Видавничий дім «Професіонал», 2004. – 208 с.
10. Колесников О. В. Основи наукових досліджень. Навч. посіб. / О. В. Колесников. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 144 с.
11. Конверський А. Є. Основи методології та організації наукових досліджень [Текст]: Навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів / за ред. А. Є. Конверського. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.
12. Кравчук, Н. Я. Основи наукових досліджень : Навч.-метод. посіб. / Н. Я. Кравчук. – Тернопіль : Економічна думка, 2006. – 240 с.

13. Краус Н.М. Методологія та організація наукових досліджень: навчально-методичний посібник / Н.М. Краус. – Полтава : Оріяна, 2012. – 183 с.
14. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / О.В. Крушельницька. – К. : Кондор, 2006. – 206 с.
15. Лудченко А. А. Основи наукових досліджень [Текст] / А. А. Лудченко [та ін.]. – К. : Т-во «Знання», 2000. – 114 с
16. Макогон, Ю. В. Основи наукових досліджень в економіці : навч. посіб. / Ю. В. Макогон, В. В. Пилипенко. – Донецьк : Альфа-прес, 2007. – 144 с.
17. 22. Марцин В. С. Основи наукових досліджень [Текст]: Навчальний посібник / В. С. Марцин, Н. Г. Міценко, О. А. Даниленко та ін. – Львів : Ромус-Поліграф, 2002. – 128 с.
18. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі : навч. посіб. / С.У. Гончаренко, П. М. Олійник, В. К. Федорченко та ін.; За ред. С. У. Гончаренка, П. М. Олійника. – К. : Вища шк., 2003. – 323 с.
19. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. / С.Е.Важинський, Т. І. Щербак. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 260 с.
20. Методичні рекомендації до вивчення дисципліни «Основи наукових досліджень» / За заг. ред. д-ра філос. наук, проф. Т. В. Гончарук. – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – 48 с.
21. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посібник / В.М. Михайлов та ін. – Х.: ХДУХТ, 2014. – 220 с.
22. Методи географічних досліджень (Блок. Методи соціально-економіко-географічних досліджень) : Конспект лекцій / Укл. Коновалова Н.І. Чернівці : Рута, 2004. – 40 с.
23. Мокін Б. І. Методологія та організація наукових досліджень: навчальний посібник / Б. І. Мокін, О. Б. Мокін. – Вінниця: ВНТУ, 2014. – 180 с.
24. Мороз С.А. Методологія географічної науки. / С.А. Мороз, В.І. Онопрієнко, С.Ю. Бортник. – К. : Заповіт, 1997. – 334 с.
25. Навчально-методичний посібник для вивчення дисципліни «Основи наукових досліджень» (для студентів факультету туризму та міжнародних комунікацій освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр, напрямів підготовки 241 «Готельно-ресторанна справа» та 242 – «Туризм») / ДВНЗ

«Ужгородський національний університет»; уклад.: М.Ю. Кашка, Н.В. Чир. – Ужгород : «Говерла», 2017. – 123 с.

26. Наукова періодика України та бібліометричні дослідження : монографія / Л. Й. Костенко, О. І. Жабін, Є. О. Копанєва, Т. В. Симоненко. – К., 2014. – 173 с.

27. Організація і методологія наукових досліджень із соціально-економічної географії : Конспект лекцій. – Част. 1. / Укл. Н.І.Коновалова, М.М. Цепенда. – Чернівці: Рута, 2005. – 38 с.

28. Основи наукових досліджень: конспект лекцій / укладач Е.В.Колісніченко. – Суми: Сумський державний університет, 2012. – 83 с.

29. Основи наукових досліджень: навч. посіб. / за заг. ред. Т. В. Гончарук. – Тернопіль, 2014. – 272 с.

30. Основи наукових досліджень та основні напрямки розвитку інновації в галузі : навч.-метод. посіб. для студ. денної форми навч. напряму підготовки 6.010104 Професійна освіта. Електромеханіка, спец. Комп'ютеризовані системи управління і контролю технологічних процесів та об'єктів. Ч. 1. Архітектоніка науки, планування і оцінка наукового дослідження / О. О. Прокопенко ; Укр. інж.- пед. акад. – Харків : [Б. в.], 2015. – 206 с.

31. Остапчук М. В. Методологія та організація наукових досліджень: підручник / М. В. Остапчук, А. І. Рибак, О. С. Ванюшкін; Міжнар. гуманітар. ун-т. – Одеса: Фенікс, 2014. – 375 с.

32. Палеха Ю. І. Основи науково-дослідної роботи: навч. посіб. / Ю.І.Палеха, Н. О. Леміш. – К.: «Видавництво Ліра-К», 2013. – 336 с.

33. Пилипчик М.І. Основи наукових досліджень: Підручник / М.І. Пилипчук, А.С. Григор'єва, В.В. Шостак. – К.: Знання, 2007. – 270 с.

34. Пистун Н.Д. Основы научных исследований / Н.Д. Пистун, Г.И. Швобс. – К.: Высшая школа, 1988. – 192 с.

35. Поворознюк А. І. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посібник / А. І. Поворознюк, В. І. Панченко, Г. Є. Філатова; Харківський політехнічний ін-т, нац. техн. ун-т. – Харків : НТУ «ХП», 2016. – 192 с.

36. Про вищу освіту [Електронний ресурс]: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

37. Про науково-технічну інформацію [Електронний ресурс]: Закон України від 25.06.1993 № 3322-ХІІ. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3322-12>

38. Про наукову і науково-технічну діяльність [Електронний ресурс] Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/848-19>.

39. П'ятницька-Позднякова І.С. Основи наукових досліджень у вищій школі: навч. посіб. / І.С. П'ятницька-Позднякова. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 116 с.

40. Романчиков В.І. Основи наукових досліджень : навч. посіб. / В.І.Романчиков. – К. : ІЗМН, 1997. – 119 с.

41. Ростовський В.С. Основи наукових досліджень і технічної творчості: підручник / В.С. Ростовський, Н.В. Дібрівська. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 96 с.

42. Словник наукових термінів, які застосовують у науковому дослідженні [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://lyceum241.edukit.kiev.ua/ntl_noosfera/noosfera_slovník/

43. Соловйов С.М. Основи наукових досліджень / С.М. Соловйов. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 176 с.

44. Федішин І.Б. Методологія та організація наукових досліджень (опорний конспект лекцій для магістрів напрямку «Менеджмент») / І.Б.Федішин. – Тернопіль, ТНТУ імені Івана Пулюя, 2016. – 116 с.

45. Філіпченко А. С. Основи наукових досліджень : навч. посіб. / А.С.Філіпченко – К. : Академвидав, 2004. – 208 с.

46. Цехмістрова Г.С. Основи наукових досліджень: Навчальний посібник / Г.С. Цехмістрова. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2003. – 240 с.

47. Чмиленко Ф.О. Посібник до вивчення дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень» / Ф.О. Чмиленко, Л.П. Жук. – Д.: РВВ ДНУ, 2014. – 48 с.

48. Швець Ф.Д. Методологія та організація наукових досліджень : навчальний посібник / Ф.Д. Швець. – Рівне : НУВГП, 2016 – 151 с.

49. Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності / В.М. Шейко, Н.М. Кушніренко. – К.: Знання, 2006. – 307 с.

ЗМІСТ

Передмова.....	3
А.....	4
Б.....	11
В.....	12
Г.....	17
Д.....	17
Е.....	22
З.....	23
І.....	24
К.....	28
Л.....	34
М.....	36
Н.....	39
О.....	45
П.....	48
Р.....	54
С.....	56
Т.....	60
У.....	63
Ф.....	64
Х.....	66
Ц.....	66
Ч.....	67
Ш.....	67
Я.....	67
Вислови та фрази відомих людей про знання та науку.....	69
Список використаних джерел.....	79

Навчально-методичне видання

Глосарій термінів та понять з курсу
«Основи наукових досліджень»

Укладачі

Зав'ялова Тетяна Василівна – старший викладач кафедри фізичної географії і геології мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького
Непша Олександр Вікторович – старший викладач кафедри фізичної географії і геології мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Кафедра фізичної географії і геології
72312, м. Мелітополь, вул. Гетьманська, 10

Видавець та виготовлювач ТОВ “Колор Принт”
72312, Запорізька обл., м. Мелітополь, вул. Університетська, 44/7
Тел. (0619) 46-50-20

Свідоцтво Державного комітету телебачення і радіомовлення України про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців і виготівників видавничої продукції Серія ДК № 3782 від 12.05.2010 р.

Підписано до друку 11.05.2019 р. Папір офсетний.
Друк різог. Гарнітура Times New Roman.
Формат 60x90/16. Умовн. друк. арк. 5,25
Тираж 100 пр. Зам. № 72 від 09.07.2019 р.